

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Šimon Fiala

Korupce jako narativ

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Šimon Fiala**
Vedoucí práce: **Mgr. Michal Kotík**
Oponent práce: **Mgr. Martin Volek**
Rok obhajoby: **2012**
Hodnocení práce:

Bibliografický záznam

FIALA, Šimon. *Korupce jako narativ*. Praha, 2012. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. 59 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Michal Kotík.

Bibliographic entry

FIALA, Šimon. *Political corruption as a narrative*. Prague, 2012. Undergraduate thesis (BA). Charles University in Prague, Faculty of social sciences, Institute of social studies. Dept. of Sociology. p. 59. Supervised by Mgr. Michal Kotík.

Abstrakt

Korupce se stala jedním z nejdůležitějších problémů dneška. Dalo by se říct, že korupce nahradila represii jako hlavní hrozbu vládě práva. Tato práce usiluje o artikulaci role korupce ve vztahu k legitimitě systému, a to obzvláště s přihlédnutím k situaci v ČR a postkomunistických zemích. V této práci je navržen způsob, jakým lze o korupci přemýšlet jako o příběhu, skrze který se společnost vztahuje k chybám systému. Na korupci je běžně nahlíženo jako na patologický stav, který poškozují demokracii, kvalitu vládnutí a ekonomický růst. V této práci je argumentováno, že na korupci má smysl nahlížet také opačným směrem, a to jako na poznávací strukturu, skrze kterou je různým negativním jevům organizace společnosti dáván smysl, skrze kterou jsou interpretovány. Korupce je narativ, který je mobilizován jako nástroj kritiky. Práce identifikuje několik rozměrů tohoto problému. Korupce má významnou sociální dimenzi – skrze narativ korupce je adresována vnímaná sociální nespravedlnost ve společnosti. Narativ korupce vyjadřuje také obavu z neschopnosti politické reprezentace spravovat rizika a určovat směr vývoje společnosti.

Abstract

Political corruption became one of the most pressing problems of our time. We may say that corruption replaced repression as the main threat to the rule of law. This work attempts to articulate the role of corruption in relation to system legitimacy, assuming Czech Republic and the CEE countries as a model. This work approaches corruption as a narrative, which is being mobilized by the public as a critique of the way the system works. Conventionally, corruption is thought of as a pathology, which damages democracy, quality of governance and economic growth. It will be argued that it also makes sense to think about corruption the other way around – as an interpretive structure which allows introducing sense into the complex organization of society and particularly its negative outcomes. Corruption is a narrative, which allows the public to relate to problems stemming from the workings of the system. This work identifies several dimensions of the problem. It argues that corruption has a notable social dimension, which addresses inequality and injustice in general. The corruption narrative also addresses the worrisome prospect of inability of the political representation to manage risks and to steer the development of society.

Klíčová slova

Korupce, politická korupce, percepce korupce, narativ, legitimita, morální panika, sociální konstrukce, CEE, procedurální spravedlnost, distributivní spravedlnost, riziková společnost

Keywords

Corruption, political corruption, perception of corruption, narrative, legitimacy, moral panics, social construction, CEE, procedural justice, distributive justice, risk society

Rozsah práce: 104 885 znaků (vč. mezer, od úvodu po summary)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla plně zpřístupněna veřejnosti, sdílení je radost.

V Praze dne 16. května 2012

Šimon Fiala

Věnováno památce Václava Havla

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu své práce, Mgr. Michalu Kotíkovi, za jeho trpělivost a cenné rady. Dále bych rád velmi poděkoval Prof. Václavu Bělohradskému za inspiraci, bezprostřední přístup a ochotu trávit se mnou hodiny v kyberprostoru. Poděkování patří také Univerzitě ve Warwicku za poskytnutí nové perspektivy a přístupu ke zdrojům.

Institut sociologických studií
Projekt bakalářské práce
KORUPCE JAKO NARATIV

Námět práce:

V poslední době v ČR a v nedávné době ve státech západní Evropy došlo k výrazné proměně politické scény. Objevují se nové strany, které za svůj hlavní cíl považují boj proti korupci. Pokusím se zmapovat současný protikorupční diskurs s odkazem na filozofa a sociologa Václava Bělohradského. Bělohradský se tomuto fenoménu soustavně věnuje ve svých esejích a přichází s teorií, že boj proti korupci je typickým příkladem politického kýče, populistického hesla, které generuje konsenzus v situaci krize legitimacy. Tento fenomén jde ruku v ruce s 'odpolitizováním' politiky, tedy potřebou prezentovat politické kroky jako otázky dobra a zla, legality a illegality. Bělohradský nastoluje otázku rozchodu legitimacy a legality a neschopnosti rozlišovat tahy a pravidla v globalizované společnosti 21. století. V práci se pokusím analyzovat problém vnímání korupce v ČR v souvislosti s koncepty globalizace, přechodu k tržnímu hospodářství a morální paniky.

Výzkumné cíle:

Cílem bakalářské práce je odpovědět si na otázku, jak je v ČR vnímána korupce a boj proti korupci. Jedná se o legitimní politickou otázku či o typický příklad morálního kýče? Pokusím se rozpracovat tezi, že korupce je narativ, který a odvádí pozornost od veskrze politického charakteru rozhodování o veřejných záležitostech. Budu pátrat po vztahu pojmů korupce a občanská společnost a speciálně se zaměřím na koncept vyprazdňování („odpolitizování“) politiky. Práce se nebude zabírat pátráním po důvodech korupce, odhalováním viníků nebo navrhováním řešení.

Způsob zpracování:

Ve své teoretické stati se pokusím porovnat různé perspektivy, které se k problému korupce jako narativu váží. Perspektiva Václava Bělohradského, která představuje výchozí koncepci, bude konfrontována s pohledy českých i zahraničních sociologů a intelektuálů. Doplňující prvek bude tvořit soustavné monitorování mediální prezentace korupčních afér v českém tisku.

Předběžný seznam literatury:

- BECK, Ulrich. *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2007.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009.
- COHEN, Stanley. *Images of deviance*. Middlesex : Penguin books, 1971.
- KABELE, Jiří. *Z kapitalismu do socialismu a zpět : teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Praha : Karolinum, 2005.
- KOŽICHOVÁ, Tereza. *Konec první italské republiky: útěk před řešením systémových anomálií*. vedoucí práce Václav Bělohradský, Univerzita Karlova. Institut politologických studií. Katedra politologie, Praha, 2007.
- MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. Praha : SLON, 2009.
- MÜLLER, Karel B. *Politická sociologie: politika a identita v proměnách modernity*. Praha : Portál, 2008.
- SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha : Filosofia, 2010.
- THOMPSON, Kenneth. *Moral Panics*. London : Routledge, 2001.

Předběžná struktura práce

1. Úvod
 2. Teoretické koncepty a východiska – narativ, korupce, morální panika, globalizace a globální rozložení moci.
 3. Metodologie práce a diskuse výzkumné otázky
 4. Srovnání jednotlivých koncepcí
 5. Korupce jako narativ v ČR
 6. Závěry práce
 7. Přílohy
-

V Praze dne 3. června 2010

Vypracoval: Šimon Fiala

.....

Konzultant: Mgr. Michal Kotík

.....

Obsah

ABSTRAKT / ABSTRACT	IV
PROHLÁŠENÍ	VI
PODĚKOVÁNÍ	VII
PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	VIII
<i>Námět práce:</i>	<i>viii</i>
<i>Výzkumné cíle:</i>	<i>viii</i>
<i>Způsob zpracování:</i>	<i>viii</i>
<i>Předběžný seznam literatury:</i>	<i>ix</i>
<i>Předběžná struktura práce</i>	<i>ix</i>
1. ÚVOD	2
2. OBČAN A SYSTÉM	8
3. NARATIV	11
3.1 <i>O narativním vědění</i>	<i>11</i>
3.2 <i>Vlastnosti narativu</i>	<i>12</i>
3.3 <i>Význam narativu pro společnost naší doby</i>	<i>14</i>
4. KORUPCE JAKO SOCIÁLNĚ KONSTRUOVANÝ FENOMÉN	17
4.1 <i>Definice korupce</i>	<i>17</i>
4.2 <i>Měření a zkoumání korupce</i>	<i>20</i>
4.3 <i>Korupce a percepce korupce</i>	<i>21</i>
4.4 <i>Narativ korupce</i>	<i>22</i>
4.5 <i>Narativy o korupci</i>	<i>24</i>
5. KORUPCE A LEGITIMITA	27
6. KORUPCE JAKO DISKURZ NEROVNOSTI A SOCIÁLNÍ NESPRÁVEDLNOSTI	30
6.1 <i>Korupce a formy spravedlnosti</i>	<i>32</i>
6.2 <i>Korupce, nerovnost a nedůvěra</i>	<i>33</i>
6.2.1 <i>Korupce a důvěra</i>	<i>34</i>
6.2.2 <i>Korupce a nerovnost</i>	<i>36</i>
7. KORUPCE JAKO MORÁLNÍ PANIKA	39
7.1 <i>Koncept morální paniky</i>	<i>40</i>
7.2 <i>Narativ korupce jako symptom konfliktu ideologií a politických frakcí</i>	<i>41</i>
7.3 <i>Narativ korupce v kontextu rizikové společnosti</i>	<i>43</i>
8. ZÁVĚR	48
9. SUMMARY	50
10. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	51
11. BIBLIOGRAFICKÉ CITACE	52
11.1 <i>Monografie</i>	<i>52</i>
11.2 <i>Příspěvky ve sbornících</i>	<i>53</i>
11.3 <i>Příspěvky v odborných časopisech</i>	<i>54</i>
11.4 <i>Jiné</i>	<i>57</i>
11.5 <i>Kvalifikační práce</i>	<i>59</i>

1. Úvod

Zjevné zoufalství nad rachitickou morálkou našich politických i ekonomických elit, které začíná prostupovat celou společností, skrývá v sobě naději i hrozbu. Naději v tom, že právě toto zoufalství je projevem a důkazem existence morálního rámce, vzhledem k němuž jsou krádež jako nejefektivnější forma privatizace a politika jako klanové handlování o (...) privilegia naprosto neospravedlnitelné. Hrozbu v tom, že je také projevem závisti a netrpělivosti.

(Možný 2009: 23).

Korupce se stala velkým tématem dneška. Často je přirovnávána ke zhoubné rakovině, která dlouhodobě podkopává zdravý systém [TIC 2011: 7]. Korupční aféry známých politiků jsou dennodenně vláčeny mediálním prostorem. Navenek neviditelná morální hniloba vládních představitelů a úředníků skrytých v srdci vládní mašinérie vhání kapky potu na tvář každého, kdo má starost o zdárné fungování českého státu. Není tedy překvapující, že se korupci v Čechách i v zahraničí věnuje velká pozornost. Výzkumníci se šikují napříč obory, aby podali popis a vysvětlení fenoménu korupce. Na pořadu dne je ale také otázka, proč je vzbuzuje téma korupce takový zájem.

Mnozí autoři připisují stoupající význam tématu korupce v Evropských zemích v posledních dvaceti letech obratu pozornosti k vnitřním problémům, spojeným s koncem bipolárního rozdělení světa. S pádem železné opony nastalo období revize a skládání účtů. Korupční skandály, jež se začaly vynořovat v etablovaných demokraciích západní Evropy, upozornily na to, že korupce není jen problémem zaostalých diktatur. Série korupčních skandálů a rozsáhlé tažení proti korupci se stalo například znamením konce 1. Italské republiky a bylo následováno zvýšenou citlivostí médií a veřejnosti vůči korupci i v jiných zemích západní Evropy.

Zatímco se západní demokracie s hrozbou korupce bolestně vyrovnávaly, post-komunistické země východní Evropy se ale staly korupcí doslova posedlé. Privatizace státních podniků vytvořila četné korupční příležitosti a transformující se politická a morální mentalita občanů post-komunistických zemí prošla obtížným zátěžovým testem. Snad nikde nebyl dopad korupčních kauz tak drtivý jako v České Republice. Podle Apel (2001) znamenala korupce konec českého transformačního zázraku. Rok 1996 zaznamenal vypuknutí korupční horečky a slovo tunelování – další český příspěvek do světových slovníků po slově robot – se stalo symbolem přelomu tisíciletí (Altshuler 2001). Problém korupce dominuje české politické scéně od té doby dodnes.

Autoři přicházejí s teoriemi, které osvětlují důvody, pro které se střední a východní Evropa stala tak snadnou obětí korupce – toho strašidla, které obchází Evropou dnes. Kromě institucionálních kulturních a dalších vysvětlení (Krastev 2002), kterými autoři prevalenci korupce v CEE vysvětlují, také mnozí argumentují, že frekventovanost tématu korupce vychází do jisté míry z konfliktu kulturních norem Východu a Západu (Krastev 2004, Sajó 1998, 2003, 2007). Korupce podle těchto autorů na rozdíl od konsolidovaných západních demokracií nabírá v zemích CEE jiné podoby a plní jiné funkce. Nepochopení klientelistické povahy korupce východní Evropy a import nekompatibilních morálních norem vedl podle Sajó (1998) k selhání rozsáhlého protikorupčního tažení, které probíhalo v průběhu 90 let. Protikorupční politika, která byla v té době v zemích CEE prosazována, byla odpovědí na charakterizaci z vnější. Kritika, kterou západní i lokální média pilně recyklovala, se stala zdrojem ‚spirální‘ delegitimace nových demokracií. Dominance západních norem a způsobu legitimace politické moci způsobily distorzi politického prostředí, ve kterém se politici marně pokoušeli dostat ideálům transparentnosti, nezávislosti a nestrannosti tváří v tvář ‚divokému západu‘ (post)transformační situace.

Veřejná debata o korupci byla podpořena nejen myriádou korupčních skandálů ve vysoké politice a institucionalizací korupční rétoriky v rámci vnitropolitického boje, ale také zpomalením růstu ekonomik a nárůstem sociálních nerovností. Korupce, stále více vnímána jako zásadní slabost demokratického systému, se tak stala hrozbou i ostudou zemí CEE připravujících se na připojení k EU. Grigorescu (2006) dochází ke zjištění, že hlavním původcem tohoto nárůstu pozornosti byla rozsáhlá aktivita několika mezinárodních organizací, jejichž činnost se soustředila na rozsévání informací o korupci za účelem vyvíjení tlaku na národní vlády v rámci protikorupčního boje. Primárně se diskuse o korupci odvíjela od prospektu vstupu do EU. Evropská unie v rámci svého závazku k boji proti korupci vyvíjela na kandidátské země tlak v oblasti implementace protikorupční politiky. Přes sugestivní povahu kodaňských kritérií však podle OSI (2002) EU nenabídla žádná poměřovací kritéria úspěchu a hodnocení kandidátských zemí bylo prováděno zřetelně intuitivně. Nehledě na vágní kritéria, kterými EU kandidátské země konfrontovala, předvstupní období se neslo ve znamení korupční hysterie.

K nástupu korupce jako tématu nepochybně přispělo také působení médií. V souvislosti s personalizací pokrytí politického dění a – někdo by snad řekl – bulvarizací médií

související s přizpůsobováním obsahu logice infotainmentu¹ došlo k nárůstu významu tématu korupce. Postupující personalizace politiky (Langer 2010, Campus 2010) dala korupci nový rozměr. Téma korupce se institucionalizovalo a média přijala roli hlídacího psa politiky. Fenomén odhalení a demaskování zkorumpovaného politika či političky také představuje vítaný spektakl.

Václav Bělohradský a jiní autoři upozorňují také na fakt, že appeal boje proti korupci reflektuje odpor k politickému rozhodování a tradici ‚nepolitické politiky‘, který je pro českou společnost typický. Havelka (1998) sleduje tradici nepolitické politiky v českém prostředí až k národnímu obrození a upozorňuje na vyprázdnění politična v době totality. Tradice nepolitické politiky, umocněná postmoderním ‚samohybem civilizace‘ a podvolením se železné nutnosti ekonomických pravidel tak v českém prostředí často vede k vytváření ‚opozice proti politice místo politické opozice‘ (Bělohradský 2011).

I dnes, po 15 letech od vynoření se problému korupce jako hluboké hrozby, je Česká veřejnost znepokojena. Zřejmě v důsledku ekonomické krize a neutuchajícího proudu korupčních afér představuje korupce opět politické téma číslo jedna. Korupce se stala jedním ze zásadních volebních témat ve volbách do poslanecké sněmovny 2010. Tyto volby katapultovaly do poslanecké sněmovny a posléze i do vlády novou stranu Věci veřejné, jež tématem boje proti korupci ukotvila svůj volební program. Současná vláda, která z těchto voleb vzešla, pak sama sebe pojmenovává vládou rozpočtové odpovědnosti, vládou práva a boje proti korupci. Z usnesení vlády vzešel Vládní výbor pro koordinaci boje s korupcí. Protikorupční snahy přichází také ‚zdola‘. Tradiční protikorupční NGO Transparency International získala posilu v podobě mnoha dalších, větších či menších sdružení a iniciativ, které jsou zavázány boji proti korupci a rozvíjení občanské kultury. Kromě impulzu ke kultivaci občanské společnosti ale korupční problém vedl též k významnému vzednutí odporu vůči současnému politickému establishmentu a přinesl otázku krize legitimacy systému.

Ve své práci se budu věnovat právě tomuto aspektu. Pokusím se nabídnout nekonvenční vhled do problému korupce vycházející z postmoderní teorie reprezentace skrze narativní struktury. Narativní přístup ke zkoumání sociálních fenoménů dnes zažívá

¹ Propojení zábavy a informací v obsahu médií.

renesanci. Tento koncept našel uplatnění v širokém okruhu sociálních věd od politologie až po sociologii a antropologii. Narativní přístup přispívá k pochopení způsobu, jakým si lidé vytvářejí pochopení dění ve světě a jak vytvářejí významy (Henshav 2006: 245-46), a může nám pomoci osvětlit význam korupce jako fenoménu ve veřejném diskurzu.

Konvenční přístupy ke korupci usilují o poznání, popsání a ideálně i měření korupce. Z povahy věci je takovýto úkol velmi náročný. Při překonávání metodologických otázek definování a měření korupce se často vytrácí jeden velmi důležitý aspekt – fakt, že fenomén korupce nelze plně uchopit mimo jeho reprezentaci ve veřejném diskurzu. Ve své práci přistoupím ke korupci jako k sociálně konstruovanému problému. Za cíl si беру prozkoumání role, kterou reprezentace korupce hraje ve vztahu k legitimitě demokratického systému. V této práci se pokusím navrhnout způsob, jakým lze o korupci přemýšlet jako o příběhu, skrze který se společnost vztahuje k vnímaným chybám systému. Korupce je tradičně nahlížena jako patologický jev, který poškozuje demokracii, kvalitu vládnutí a ekonomický růst. Korupce je tedy obvykle – a je třeba dodat, že zcela oprávněně – pojímána jako jev, který způsobuje nefunkčnost systému. V této práci bude argumentováno, že na korupci má smysl nahlížet i opačně, a to jako na poznávací strukturu, na příběh, skrze který je různým negativním jevům plynoucím z organizace společnosti dáván smysl, skrze kterou jsou interpretovány.

Mou tezí je, že na korupci je příhodné nahlížet jako na narativ. Pokusím se prozkoumat potenciál korupce stát se jádrem zásadního narativu, skrze který se veřejnost vztahuje k nedokonalostem a selháním systému. Argumentuji, že narativ korupce konsoliduje sociální pnutí, kterým se v rámci stávajícího politického diskurzu nedostává adekvátní reprezentace.

Ve své práci argumentuji, že jedním z významných rozměrů narativu korupce je vyjádření vnímané sociální nespravedlnosti. Narativ korupce je mobilizován veřejností jako kritika stávajícího systému distribuce statusu a statků, a negativně působí na jeho legitimitu. Narativ korupce vyjadřuje problém neschopnosti systému dostát normám distributivní a procesní spravedlnosti sdíleným ve společnosti. Ukotvení tohoto rozměru se pokusím lokalizovat ve vztahu korupce, sociální nerovnosti a důvěry. Dále tvrdím, že skrze narativ korupce je vnášen řád do „nové nepřehlednosti“ spojené s rizikovou společností. Navrhuji nahlížet na narativ korupce jako na jádro morální paniky, v jejímž

rámci je diskurz korupce kritikou neschopnosti systému efektivně spravovat rizika a určovat směr, kterým se společnost vydává. Skrze narativ korupce je adresován problém nezodpovídajících se politických elit. O zbytnění narativu korupce ve veřejném diskurzu lze také přemýšlet o jako o symptomu srážky mocenských frakcí ve společnosti.

Práce je rozdělena následovně. V první krátké kapitole je volně uvedena problematika, ze které text vychází. Ve druhé kapitole je pozornost věnována narativu jakožto poznávací struktuře. Schematicky jsou zde vysvětleny charakteristiky narativního vědění a role narativu v rámci komplexní společenské organizace moderní doby. V následující kapitole budou stručně uvedeny definice a přístupy ke zkoumání korupce. Pokusím se zde ukázat problematičnost konvenčních přístupů ke korupci a navrhnout nahlížení na korupci jako na reprezentaci ve veřejném diskurzu. V kapitole Korupce a legitimita je stručně uvedena rozporná role korupce ve vztahu k legitimitě demokratických zřízení. V následujících dvou kapitolách budou prozkoumány dimenze narativu korupce, jako je adresování sociální nerovnosti a neschopnosti správy rizik.

Tato práce má teoretický charakter a je založena na analýze a srovnání relevantní literatury. Při výběru literatury jsem se pokusil obsáhnout co nejširší spektrum textů týkajících se korupce jako sociálního fenoménu. Vycházel jsem primárně ze zahraničních odborných textů. Drtivá většina materiálů, ze kterých jsem čerpal je v angličtině. Při studiu teoretického konceptu narativu jsem vycházel z práce amerických autorů. Při zpracovávání konceptu morální paniky jsem pak vycházel především z britské tradice. Zkoumání problému korupce v evropském kontextu je nesmírně živé. V tomto ohledu jsem shledal nedocenitelnou práci autorů zkoumající korupci v kontextu postkomunistických zemí střední a východní Evropy, kteří se dopodrobna zabývají nejen problémem popsání a měření korupce, ale také vztahem fenoménu korupce k legitimitě demokratických systémů. Nesmírně užitečnou a inspirativní jsem shledal práci dvou bulharských výzkumníků Ivana Krasteva a Andráse Sajó. Tito dva autoři se neúnavně věnují relativizování a de-mytizování problému korupce, každý svých charakteristickým způsobem. Velmi užitečným jsem také shledal přemýšlivý přístup Paula Heywooda z Univerzity v Nottinghamu. Z českých autorů bych jistě rád vyzdvihl

práci Michaela Smithe a přirozeně také Václava Bělohradského, jenž inspiroval vznik tohoto textu.

Dovoluji si uvést několik krátkých poznámek k textu:

1) Rád bych zdůraznil, že si uvědomuji spekulativní charakter závěrů, ke kterým docházím. Nepochybně existuje řada jiných, stejně platných úhlů pohledu, které odhalují jiné zajímavé aspekty reprezentace korupce ve veřejném diskurzu. Ve své práci jsem se pokusil formulovat koherentní pohled na korupci jako na příběh, který bude snad přestavovat obohacení již tak barevné palety přístupů k tomuto tématu.

2) Ve své práci používám slova *narativ* a *příběh* jako synonyma. Rozhodl jsem se původní anglické slovo *narativ* zachovat, abych zdůraznil odkaz k teoretickému pozadí tohoto pojmu.

3) Ve své práci jsem se odchýlil od cílů specifikovaných v projektu bakalářské práce. Původně jsem se chtěl věnovat korupci jako příkladu morálního kýče, který odvádí pozornost od veskrze politického charakteru rozhodování o věcech veřejných. Brzy jsem pochopil, že problém korupce, přestože je v mé práci pojímán jako problém zástupný, skrze který se veřejnost vztahuje k jiným, obtížněji uchopitelným a pojmenovatelným problémům ve společnosti, má svou vlastní dynamiku. Nelze tedy říct, že se jedná o vějíčku, která odvádí pozornost od důležitých otázek. Korupce je politizovaný problém a *narativ* korupce, spíše než aby od problémů pozornost odváděl, je adresuje nepřímě.

2. Občan a systém

Za vhodný výchozí bod mé teze považuji Havlovu slavnou sbírku dvaadvaceti tezí souhrnně nazvanou Moc Bezmocných. Věřím, že jeho popis problému je stále velmi aktuální. Havel mluvil o post-totalitním systému, jímž charakterizoval komunistickou totalitu. Dá se říci, že spíše než systém sloužící člověku v pluralitě jeho intencí se systém soustředí na jeho začlenění do vlastního samohybu. O post-totalitním systému Havel napsal:

Mezi intencemi post-totalitního systému a intencemi života zeje propast: zatímco život směřuje ze své podstaty k pluralitě, k pestrobarevnosti, k nezávislé sebekonstituci a sebeorganizaci, prostě k naplnění své svobody, post-totalitní systém vyžaduje naopak monolitičnost, uniformitu, disciplínu: zatímco život chce vytvářet stále nové „nepravděpodobné“ struktury, post-totalitní systém mu vnucuje naopak „nejpravděpodobnější stav“. (...) Člověku slouží tento systém jen do té míry, do jaké je to nezbytné k tomu, aby člověk sloužil jemu; cokoliv „navíc“, tedy cokoliv, čím člověk přesahuje své předem vymezené postavení, reflektuje systém jako útok na sebe sama. (Havel 1990: 5)

Tento způsob fungování však není výlučný jen pro komunistickou totalitu. Naopak, situace post-totalitního systému je podle Havla jen extrémním výrazem globálního samohybu technické civilizace, jež odkazuje ke krizi soudobé technické civilizace jako celku. Tato krize nachází svůj výraz v mravní, politické a sociální bídě tehdejšího (či dnešního?) světa. „A člověk nezná východisko: nedisponuje myšlenkou, vírou a tím méně nějakým politickým konceptem, který by mu vrátil situaci do jeho rukou“ (Havel 1990: 40). Upínání se k ideálu parlamentní demokracie jako samospasitelného východiska podle Havla není řešením, protože i ta zdá se trpět problémy účelově jednajících masových politických stran, složitými strukturami skrytě manipulujících a expanzivních ohnisek kumulace kapitálu a všudypřítomným diktátem konzumu.

Disident (v širším slova smyslu) je pro post-totalitní systém vždy hrozbou. I kdyby o to neusiloval, už samotným vybočením z pravidel a odmítnutí participace na rituálech napadá absolutní gnozeologickou hodnotu dané ideologie a rozkrývá ji jako pouhý systém pravidel hry, která jsou více či méně abstraktní a ne zcela odpovídají realitě. V tom spočívá ‚moc bezmocných‘. Čím rigidnější systém je, a čím častěji reaguje na výpad represí, tím křehčím se stává. Systémy globálního kapitalismu naopak disponují kapacitou ve značné míře přijímat subversivní aktivitu a zapracovat ji do své podoby.

„Je klíčovým znakem globálního kapitalismu, že ze všech alternativ dělá fragmenty svého fungování“, píše Bělohradský (2010). Tento aspekt naší společnosti má ale svou odvrácenou stranu. Stává se jím neúčinnost kritiky jako impulzu k proměně. Kritika se mění v pouhý *spektákl* zinscenovaný za peníze kritizovaných (...) (Bělohradský 2009). Rozpory mezi hodnotami, kterými se naše společnost zaštiťuje, a schopností je uvádět do praxe jsou stále markantnější a zároveň je čím dál složitější nacházet pro ně adekvátní reprezentaci. Koho kritizovat a jak? Kdo je zodpovědný za cestu, kterou se ubíráme a kdo ji naopak ohrožuje?

Udělejme nyní poněkud paradoxní krok: řekněme, že tak jako disident (raději ve smyslu člověka, který neguje pravidla hry subversivní aktivitou, než ve smyslu organizované opozice) podvrací komunistický establishment, tak postava lobbyisty či korupčníka podvrací systém dnešní demokracie. Nejen to. Podvrací ho *právě tak*, stejným způsobem. Lobbyista a korupčník představuje ‚opozici‘ subversivní ne díky své politické síle či organizovanosti, ale jednoduše díky svému vykročení z pravidel hry, které nelze ignorovat. Sensibilitu demokrata uráží a dráždí korupčník tím, že odkrývá rozpory, které jsou představě liberální demokracie (tak jako každé ideologii, každému velkému příběhu) do jisté míry vlastní. Demokracie se zaštiťuje ideály univerzalizmu, rovnosti, spravedlnosti. Tyto ideogramy jsou fenoménem korupce hluboce a nepříjemně obnaženy.

Rozhořčete se, vyzívá francouzský intelektuál a věčný disident Stéphane Hessel. Západní demokracie se podle něj ocitá v hluboké krizi. Je podle něj stále méně schopná dostát svému ideologickému závazku: zajistit občanům důstojnost, která plyne z všeobecné deklarace lidských práv. Hessel vyzívá ke vzbouření se proti mezinárodnímu diktátu finančních trhů. Říká ale: „Je pravda, že dnes nejsou důvody k rozhořčení tak zřejmé jako dřív a že svět se zdá být příliš složitým“ [Hessel 2010]. A opravdu – zdá se, že společnost se mobilizuje. Komentátoři ale glosují, že produktem této mobilizace je ‚tekutý hněv‘². Korupce, jakožto jev, který symbolicky odkazuje k rozsáhlé privatizaci zdrojů neznámo kým, ale zároveň obsahuje prvek konkrétnosti v podobě selhávajících politiků a zločinných kmotrů, dráždí sensibilitu občanů a stává se tak ideálním ‚lapačem tekutého hněvu‘. Centralitu tématu politické korupce lze

² Tekutý hněv je termín, kterým Václav Bělohradský trefně popsal hromadící se neartikulovanou nespokojenost, která je charakteristická pro situace globalizace („Levice ve věku tekutého hněvu“ 20. 11. 2011, deník Právo). O tekutém hněvu také Pehe (2012).

nahlížet jako důsledek krize legitimace systému, pro kterou veřejnost v rámci stávajícího diskurzu hledá adekvátní reprezentaci.

3. Narativ

Zhruba ve stejné době, kdy Havel psal své teze, postuloval Jean-François Lyotard ve své stati *Postmoderní situace konec velkých vyprávění*. Velké narace jako komunismus či kapitalismus ztrácejí svou univerzální vysvětlující hodnotu, velké náboženské systémy se fragmentují nebo se rovnou stávají nadbytečnými. Bez příběhů se ale nedokážeme obejít. Důsledkem konce velkých příběhů není konec vyprávění, je jím uvědomění si relativity každého příběhu, každé poznávací struktury, na které jsme závislí k vkládání smyslu do dění kolem nás.

3.1 *O narativním věděni*

Pojem narativ nabyl na důležitosti v 90. letech 20. století pod vlivem nástupu postmoderního myšlení v humanitních vědách a stal se kanálem kritiky produkce ‚objektivního věděni‘ o společnosti napříč disciplínami. V sociologii to byli autoři jako Reed (1989) a Maines (1993) kteří kritizovali způsob produkce a přístup k věděni v sociálních vědách. Argumentovali, že sociologie, ve snaze se co nejvíce připodobnit přírodním vědám, adoptovala často obskurní metody měření validity a stala se slepou k různým metodologickým problémům, které plynou z masové produkce dat kvantitativními metodami. V rámci snažení se o ustavení se jako producenta empirického věděni si sociologie osvojila jakousi nedůvěru k lidské promluvě, k interpretaci situace aktéry (Ibid.: 18). Polkinghorne (1988) ale argumentuje, že přestože kvantifikované empirické věděni nepochybně přináší cenné výsledky, některé aspekty společenské organizace je lépe zkoumat hermeneutickým přístupem. Narativní přístup usiluje o ustavení významu vyprávění v sociologickém výzkumu.

Když se ptáme po významu dané věci, zajímá nás, v jaké souvislosti se nachází k ostatním věcem nebo událostem. Pokoušíme se daný jev vysvětlit, hledáme jeho ukotvení v prostoru, čase. Významy nejsou tvořeny výhradně jedinci, kteří zaregistrují spojení mezi dvěma jevy. Významy jsou především utvářeny kolektivně a shlukují se do kulturních a jazykových systémů. V rámci kultur se tvoří sbírka charakteristických významů ve formě mýtů, historií a příběhů. Být členem kultury znamená osvojit si daný systém významů. Takovéto systémy nejsou statické. Významy jsou doplňovány a upravovány aktéry nebo naopak mizí, když nejsou používány (Polkinghorne 1988: 6).

Pokud aspirujeme na pochopení participace ve společnosti, je třeba studovat systémy významů, které formují lidskou zkušenost. V rámci naší interakce s realitou vzniká smysluplný a srozumitelný tok zážitků. To, co zažíváme je důsledkem promítání našich organizačních schémat na jednotlivé prvky naší interakce se světem (Polkinghorne 1988: 13). Participace na tvorbě a distribuci příběhů představuje fundamentální schéma umožňující nám skládat dění a jednání aktérů do smysluplných celků. Všichni lidé jsou vypravěči a neustále se nacházejí v potenciální situaci participování na tvorbě příběhů (Maines 1993: 21). Sociální život sám o sobě je organizován do příběhů a narativita je ontologickou podmínkou sociálního života (Gibson, Sommers 1994: 2). Z toho důvodu autoři jako Maines (1993) argumentují, že narativní zkoumání představuje šanci pro sociologii nahlédnout do světa konceptů praktického uvažování³, a zároveň přijmout roli sociologa jako vypravěče.

3.2 Vlastnosti narativu

Narativní prvky jsou všudypřítomné v lidské promluvě. Přesto ne každá promluva je zároveň narativem. Definujme si narativ jako typ organizačního schématu, který je vyjádřen formou příběhu. Narativ označuje jak proces tvorby příběhu, tak její výsledek – vzniknuvší kulturní významy, které, když úspěšné, jsou přidávány do kulturního repertoáru sdílených příběhů a jejich inovací. Narativ je způsob tvorby významu. Jedná se o komplexní proces, v rámci kterého vznikají relace mezi vybranými popisy reality a který vrcholí vznikem diskurzu.

Jedná se o organizační strukturu, která vysvětluje primárně lidské jednání. Klíčové pojmy při interpretaci narativu jsou tudíž aktér, motiv a cíl (Polkinghorne 1988: 20). Narativ konstituuje vnitřní dynamiku, ve kterých se události a akce jednotlivých aktérů sčítají k danému výsledku. Jednotlivým událostem je dán význam tím, že jsou polohovány ve vztahu k sobě navzájem a tím dávají vzniknout jednotné epizodě.

Centrálním prvkem narativu je zápletka. Zápletka představuje tematický rámec dění, ve kterém jsou identifikovány role jednotlivých událostí ve vztahu k výsledku. Zápletka tak přetváří časově utříděný seznam událostí do schématického celku tím, že vyzdvihuje

³ Výraz praktické uvažování používám jako ekvivalent anglického *common sense*.

jejich partikulární příspěvek k celkovému procesu (Polkinghorne 1988: 18)⁴. Zápletka ustavuje aktéry ve vztahu k sobě navzájem a k celku. V rámci příběhů můžeme mluvit o narativní kauzalitě, která je odlišná od matematicko-logické kauzality. Různé zápletky mohou být využity k propojení různých aktérů a událostí. Vytváření narativů je kreativní a kolektivní aktivita. Mnohé narativní zápletky jsou již k dispozici v kulturní zásobě, a lze si je přivlastnit jejich použitím tak jak jsou, nebo jejich inovací. Jiné zápletky mohou vznikat. Přesto se sociologové shodují, že společnosti disponují omezenou zásobou příběhů, které různě upravují a aplikují na nově vznikající situace. Zápletky mají nejen časové řazení, ale disponují i jakýmsi morálním řádem. Příběhy typicky ztělesňují hodnoty a normy dané společnosti a v repetici příběhů se tyto normy utvrzují. Zápletky příběhů zajišťují, že dané vyprávění bude vnitřně koherentní.

Příběhy disponují časovým utříděním, v rámci kterého jedna věc vede k druhé. Příběhy jsou jasně ohraničené a disponují rozuzlením ve formě výsledku či dopadu. Charakteristickou vlastností narativní strukturace zkušenosti je také to, že příběhy mohou sahát do minulosti a osvojovat si již interpretované události k vlastním závěrům. Narativ má tedy kapacitu retrospektivně pracovat s událostmi a jevy a začleňovat je do své struktury v novém významu.

Vytváření příběhů je veskrze kolektivní aktivita. Je to nenáhodný prvek sociální interakce, a je ohraničen sociálními normami a konvencemi (Ewick, Silbey 1995: 20X). Jak se jednotlivé verze příběhů liší, je dáno nejen tím, kdo je vypráví, ale také tím, kým je obecenstvo. Příběhy jsou tedy závislé na svém kontextu a vyjmutím z tohoto kontextu ztrácí značnou část svého významu.

Jerome Bruner navrhuje rozlišení narativního módu od logicko-vědeckého nebo jinak také paradigmatického módu. Paradigmatický mód myšlení usiluje o naplnění ideálu formálního, matematického systému popisu a vysvětlení (Bruner 1986: 12). Paradigmatický mód pátrá po univerzálních pravidlech a řadí jevy jako instance daných kategorií. Narativní mód, oproti tomu, cení pravděpodobnost a podobnost s životními situacemi (Ewick, Silbey 1995: 201). Zabývá se proměnlivostí lidských intencí a lidským jednáním. Toto schéma vyjadřuje směr a cíl jednání a dělá lidské životy srozumitelnými jako celek. Každý z těchto módů poskytuje různé způsoby strukturování

⁴ Tím se narativ liší například od žánrů kroniky nebo letopisu (Ewick, Silbey 1993: 200). Typické žánry, které naopak zápletkou disponují, jsou například sága, městská legenda nebo osobní historie (Maines

zkušenosti a konstruování reality. Každý také zapojuje jiné pojetí kauzality. Přestože se tyto módy doplňují, jeden není redukovatelný na druhý (Bruner 1986: 11) a v běžném životě se tyto dva ideální typy prolínají.

3.3 Význam narativu pro společnost naší doby

Podle Giddense je pro období pozdní modernity, které se vyznačuje industrializací, komodifikací, globalizací a dalšími trendy, také charakteristická expanze ‚vykořeněných mechanismů‘. Giddens hovoří o abstraktních systémech, které dělí na symbolické znaky a expertní systémy (1991: 18-22)⁵. Obě tyto kvality získávají absolutizující hodnotu a stávají se platné nezávisle na svých nositelích. Tato prohloubená propast mezi žitou realitou a abstraktními systémy je přemostěna právě vyprávěním (Reissman 1993, in Ewick, Silbey 1995: 198). Příběhy vytvářejí spojení mezi každodenními sociálními interakcemi a sociálními strukturami. Časově utříděný morální diskurz rekonstruuje a vztahuje se ke kulturnímu a institucionálnímu uspořádání, a zároveň slouží k dosažení společné akce (Ibid.). Jinými slovy, narativita je způsob jakým se vztahujeme ke vzdáleným kulturním a společenským institucím (jako je například vláda či EU) a dáváme smysl jejich aktivitě. Narativ představuje spojení, skrze které je vzdálené dění, tedy to, se kterým se máme možnost setkat výhradně zprostředkovanou formou, chápáno a integrováno do uvažování o každodenní realitě⁶. Státy, tak jako národy, jsou

1993: 21).

⁵ Symbolické znaky jsou médiem styku. Symbolické znaky zprostředkovávají komunikaci a transakce mezi aktéry, kteří jsou odděleni v čase i prostoru. Typickým příkladem jsou peníze. Expertní systémy pak označují módy technického vědění, které jsou platné bez ohledu na specifické charakteristiky jednotlivců, kteří je používají (Giddens: 1991: 21).

⁶ Toto tvrzení ilustruji na příkladu vztahu veřejnosti a vědy. Významný britský sociální epistemolog Steve Fuller se při různých příležitostech nechal slyšet, že postoj veřejnosti k vědě se vyznačuje dvěma opakujícími se vzorci: 1) Lidé mají obecně pozitivní přístup ke vědě a jejím výsledkům, věří, že její přínos pro společnost je signifikantní. 2) V populaci existuje jen velmi vágní představa ohledně toho, jakým směrem se vědecký výzkum fakticky ubírá a jakým problémům se věnuje. Postoj ke vědě a její roli ve společnosti je také tvořen z významné části narativní formou. Jak ukázala Patricia Fara (2009), historie vědeckého poznání je strukturována do série příběhů. Má svůj ustavující mýtus a své otce zakladatele ve formě řeckých filozofů (není náhoda, že mnohé argumenty začínají slovy: „Již Aristoteles věděl že [doplňte]“). Zápletky jednotlivých příběhů se točí kolem idejí pokroku a lidské vynalézavosti – kdo by neznal Newtona a jeho jablko. V rámci příběhů jsou konstituováni aktéři a ti jsou umístěni ve vztahu k sobě navzájem. Jednotliví hrdinové se často nachází ve vztahu antagonismu (Galileo vs. církevní tmáři), nebo častěji naopak konstituují kontinuitu, pracují společně na velkém projektu lidského vědění. Jednotlivé příběhy vrcholí tropou „a civilizace byla zase o krok blíže poznání / dále ignoranci“. Narativní mód hraje zásadní roli ve společenské organizaci a především ve vztahu k vysokým strukturám, které jsou vzdálené přímému prožívání v rámci každodenní zkušenosti. Tento poznatek považuji za obzvlášť relevantní pro sféru politického života.

vytvářející skrze reprezentace a signifikační praktiky; takové reprezentace nejsou odvozeny z podoby institucí, ale naopak je konstituují (Gupta 2005: 28).

Narativy jsou inherentně kolektivní díla, a mají tendenci obsahovat politický náboj. Často jsou ukotveny ve vyšších ideologických meta-narativech a hrají roli v širších politicko-ekonomických procesech. Jejich přesvědčivost není jen funkcí věrného odrazu ‚vnímané reality‘ či kompetence vypravěče. Je také odvozena od vztahování se k ideologickým a kulturním kontextům (Maines 1993: 34, pozn. č. 4). Narativ neusiluje o věrnou reprezentaci skutečnosti výhradně skrze tvorbu logicky platného úsudku. Kritéria dobré narativní reprezentace jsou především živá imaginace, konkrétnost postav a koherence zápletky. Narativ také závisí na performativních vlastnostech jako je opakování a na implicitním vyjádření kauzality, raději než explicitním (Ewick, Silbey 1995: 214). Narativy v takovém případě stojí na neprozkoumaných předpokladech, jejichž platnost se vymyká zhodnocení (Ibid.). Plodným příkladem by mohlo být konzervativní volání po záchraně tradiční rodiny, které však již nedodává, že koncept ‚tradiční rodiny‘ vychází z kontextu genderového rozdělení rolí, které je v dnešní době obtížně představitelné. Jiným příkladem je ‚Americký sen‘, který svým přes svůj důraz na osobní úspěch dosažený pílí a tvrdou prací opomíná poukázat na sociální strukturu, která životní dráze do značné míry nastavuje mantinely.

V neposlední řadě je třeba zmínit schopnost narativu ‚kolonizovat vědomí‘. Ve veřejném prostoru existuje paralelně více různých narativů a ty soupeří o prostor. Stane-li se nějaký narativ dominantním, vylučuje tak alternativní příběhy s jinak konstruovanými zápletkami. Ewick a Silbey (1995) popisují tuto vlastnost narativu rozlišením hegemonních vyprávění a subversivních příběhů. „Struktura, obsah, a sehrání příběhů tak jak jsou definovány a regulovány sociálním řádem vede k artikulování a reprodukování existujících ideologií a hegemonních vztahů moci a nerovnosti“ (Ibid.: 214⁷). Příběhy fungují jako prostředky sociální kontroly a obsahují morální soudy. Narativy dávají příklad vhodného jednání a zároveň instruuji o důsledcích nekonformity. Hegemonní diskurz nabízí právě takové struktury tvorby zkušenosti a vyjádření, které zapadají do jeho rámce. Prožitek, který v daném diskurzu nenachází narativní prostředky k vyjádření tak může být snadno umlčen. Oproti tomu Ewick a Silbey staví narativy odporu, subversivní příběhy které přepisováním významu

⁷ Překlad Š.F.

událostí a formováním odlišné zápletky rekonfigurují danou epizodu a získávají tak prostor pro vyjádření citění které dominantní diskurz potlačuje.

4. Korupce jako sociálně konstruovaný fenomén

Korupci je vhodné nahlížet jako sociálně konstruovaný fenomén. To, zda je určité jednání definováno jako korupční, závisí na kulturních normách a zvyklostech, které jsou různé v prostoru a mění se v čase. Korupce má také různé formy, které jsou ve veřejném diskurzu různě vnímány a hodnoceny. Význam slova korupce je do velké míry otevřený interpretaci a závisí na sociální konstrukci (Granovetter 2007: 153).

Reprezentace korupce ve veřejném diskurzu navíc nemůže být koncipována jako pouhý odraz „reálných korupčních aktivit“. Jedná se o sociální fenomén, který je neredukovatelný na jednotlivé korupční akty. Korupce jako celek, jako kategorie, představuje jinou kvalitu než jen pouhý součet korupčních situací. Sociální konstruovanost je imanentní vlastností mnoha sociálních problémů. U fenoménu korupce však hraje extrémně významnou roli. Korupce je morálně nabitý problém, který ve svém důsledku narušuje principy fungování demokratické společnosti. Zároveň se jedná se o problém, který, jak posléze ukáží, má vztah k legitimitě systému. Jako fenomén je korupce notoricky obtížně uchopitelná. Jedná se o kulturní konstrukt, který je výsledkem specifických interakcí (Sajó 2003: 180).

4.1 *Definice korupce*

Existují různé definice korupce. Velmi rozšířená je minimalistická definice, která korupci vymezuje jako zneužití svěřené pravomoci pro vlastní prospěch (takto definuje korupci například Transparency International (Hoddes 2006: xiii)). Protikorupční strategie vlády na rok 2011 definuje korupci jako „slíbení, nabídku nebo poskytnutí úplatku s cílem ovlivnit něčí jednání nebo rozhodnutí, anebo žádost o úplatek či jeho přijetí“ (Ministerstvo vnitra ČR 2011). Rada Evropy definuje korupci jako „přímé či nepřímé vyžádání, nabídnutí, předání nebo přijetí úplatku či jakékoliv jiné nepřípustné výhody nebo vyhlídky na ně, které narušují řádné plnění jakékoliv povinnosti nebo jednání vyžadovaného od příjemce úplatku, nepřípustné výhody nebo vyhlídky na ně“ (TIC 2011: 7). Oproti těmto konkrétním definicím korupce lze postavit vynalézavou definici Michael Philpa (2006: 44), který korupční jednání definuje pomocí modelu se třemi aktéry. Veřejný činitel (A), porušuje normy stanovené pro danou pozici (B), způsobem, který poškozují veřejný zájem, a to tak, že vědomě zneužívá úřad pro osobní a soukromý zisk za využití postupu, který se protíví akceptovaným pravidlům a

standardům vedení veřejného úřadu v rámci dané politické kultury, nebo jedná ve prospěch třetí strany (C), poskytnutím C přístupu k jinak nepřístupnému užítku či službám.

Korupce je komplexní sociální fenomén a nabírá mnoho podob a forem. Jedná se o zastřešující pojem, který pod sebou sdružuje široký okruh fenoménů, jež lze charakterizovat zradou důvěry, podvedením, úmyslným podřízením veřejného zájmu zájmům partikulárním, tajností, spoluvinou, vzájemným závazkem a zakrýváním korupčního jednání (Alatas in Ledeneva 2009: 70). Korupce zároveň hraničí s množstvím přidružených jevů, jako je klientelismus, nepotismus, insider trading a mnoha dalšími. Autoři rozlišují různé formy korupce, jako je uplácení, zpronevěra, podvod, vydírání, nebo také vytváření paralelních mocenských struktur založených na vztahu patronství výměnou za služby různého druhu (Andreev 2008). Ne každé selhání či zrazení důvěry ve veřejné funkci lze ale nazvat korupcí. To, jakým způsobem je korupce koncipována, do značné míry závisí na senzibilitě individuí a je velmi obtížné vytvořit definici, která by měla analytickou hodnotu a přitom reflektovala laické pojetí korupce.

Korupci lze dělit podle různých kritérií. Podle sféry působnosti lze rozdělit korupci na politickou a ekonomickou. Politická korupce je pak korupce, která se týká funkcí státu a lze ji rozdělit na korupci legislativní a exekutivní (Macek 2002: 17-19). Korupci lze také dělit podle úrovně v politickém systému, tradičně na drobnou (petty) a vysokou (grand). Knack (2006) dále dělí korupci podle účelu na administrativní korupci a korupci směřující ke „state capture“⁸. Korupci pak lze dělit podle sektorů, jako jsou daně a clo, obchodní licence, audit, soudy, školství a zdravotnictví a další, podle velikosti či výskytu, nebo podle nejistoty, která v jejich důsledku vzniká v soukromém sektoru a v domácnostech (Ibid.). Způsoby rozdělování korupce jsou mnohé a závisí na účelu, pro který jsou sbírána data.

⁸ *State capture* se používá k označení souboru akcí jednotlivců, skupin a firem v soukromém i veřejném sektoru, které jsou zaměřeny na ovlivnění vzniku zákonů, regulací, dekretů a jiné zákonodárné aktivity vlády tak, aby byly výhodné pro dané subjekty. Toto ovlivnění je důsledkem neoprávněného a netransparentního poskytnutí soukromých výhod veřejným činitelům (Sandholtz, Taagepera 2005: 115). *State capture* je typický pro post-transformační ekonomiky, přestože se z podstaty věci může vyskytovat i jinde (Jak ukazuje například dokument *Inside Job* (2010)). Dochází k situaci, kdy se v průběhu několika dekád obava z všemocného státu mění v obavu z hrstky mocných oligarchů, kteří manipulují politiky a tvarují instituce ku prospěchu jejich vlastních cílů a na úkor zájmů společnosti (Hellman a kol. 2003: 752). V situaci popsané jako *state capture* dochází k vytvoření soukromého trhu, v rámci kterého se distribuují

Korupce může být organizovaná či neorganizovaná, příležitostná či endemická a systémová. Lze ji také dělit na jednorázovou a dlouhodobou, nebo podle mnoha dalších kritérií. Korupci lze také definovat z různých perspektiv. Existuje například tradice definování korupce jako deviantního chování, jako patologického chování, jako chování maximalizujícího zisk, anebo je k dispozici pragmatická definice korupce, která kombinuje tyto předchozí (Frič, Kabele 1999: 13-19). Všeobecně je také přijímáno Heidenheimerovo rozdělení definic na tři typy. Toto dělení rozlišuje *public office* definice, které korupci vnímají jako deviaci od platných norem, definice zaměřené na trh, které pojímají korupci jako jednání maximalizující zisk a definice týkající se veřejného zájmu, které korupci nahlíží optikou poškození zájmu veřejnosti. Všechny tyto definice a perspektivy však postihují pouze určité aspekty korupce a definice vytváří umělé předěly v jinak plynulém kontinuu.

Každý jednotlivý přístup ke zkoumání korupce má své nevýhody, protože z podstaty věci postihuje jen určité aspekty korupce a je závislý na jistých předpokladech⁹. V souvislosti s definičními nesnázi autoři často podotýkají, že definice téměř vždy reflektují morální odsouzení z vnější. (Sajó 1998: 38)¹⁰. Korupce jakožto normativní soud v sobě implicitně obsahuje představu systému, ve kterém korupce neexistuje. Panuje ale shoda, že korupce existuje ve všech typech zřízení a od demokracie je neodlučitelná. Laureát Nobelovy ceny za ekonomii Gunnar Myrdal se nechal slyšet, že západní intelektuálové často nahlízejí na korupci jako na odchylku od normality. To je ale omyl: z globální a historické perspektivy je naopak výjimkou stav, ve kterém korupce rozšířená není (Rothstein 2004: 17). Každý přístup definování korupce zároveň izoluje korupci jako fenomén od sítě sociálních interakcí. (Sajó 2003: 176).

Korupce je vysoce komplexním problémem, který má mnoho tváří. Obtížná uchopitelnost korupce plyne nejen z toho, že se vyznačuje různými charakteristikami a nabývá různých forem, ale také z toho, že se jedná o sociálně a politicky dynamický fenomén (Andreev 2008: 100).

veřejné statky. V rámci tohoto systému také vznikají příležitosti k rychlému zbohatnutí, které jsou dostupné malé skupině firem skrze různé strategie vyjednávání s politiky a státní správou.

⁹ „Když se sociální vědec pokusí o definici korupce, chtě-nechtě se stává účastníkem normativního výkonu. Představa korupčníka je často polohována proti ideálnímu typu Weberova byrokrata - nezávislého, svou roli plnícího profesionála, který byl obsazen do své pozice výhradně na základě kompetence a zásluhovosti. Takový model je výplodem moderní představivosti stejně jako postava prohnílého korupčníka.“ (Gupta 2005: 8 – překlad Š.F.)

4.2 Měření a zkoumání korupce

Významným problémem, který brání přijatelnému uchopení korupce je obtížnost objektivního posouzení, která plyne nejen z toho, že korupce je ze své podstaty tajná, okultní směna, ale také z nesnadnosti korupci definovat. „Definiční problémy asociované s korupcí nejsou pouze konceptuálně otravné; přináší sebou otázku možnosti měření jako takového“ (Philp 2006: 50¹¹)

O problému měření korupce se vede extenzivní diskuse již od počátku zkoumání korupce jako sociálního problému. Bylo navrženo množství různých ukazatelů, ale všechny navržené metody trpí notorickou pochybností validity. Přesto, korupce *může* být, a je měřena, jak urputně argumentuje například Světová banka (World Bank 2006: 2). Korupci lze měřit sběrem kvalifikovaných odhadů zainteresovaných stran, jako jsou experti, lokální i zahraniční pozorovatelé v nevládních organizacích, rozvojové organizace a soukromý sektor (Ibid.). Představu o míře korupce si lze vytvořit také sledováním institucionálních vlastností daného státu nebo skrze audit daných projektů či oblastí. Monitorováním korupce v oblasti centrální a východní Evropy se zabývá mimo jiné Rada Evropy v rámci úmluvy GRECO, OECD a její řada jejích pracovních skupin, OSN, EBRD, Světová banka, Transparency International nebo například Open Society Fund/Institute. Tyto nadnárodní organizace produkují celou řadu srovnávacích výzkumů.

Korupce je pro účely mezinárodního srovnávání nejčastěji měřena skrze agregované srovnávací míry. Mezi nejvýznamnější míry korupce patří Corruption Perception Index Transparency International¹². Jak ukazuje například Shah a Thompson (2005) nebo Knack (2006), přínosy agregovaných měř jsou sporné. Mezi časté problémy agregovaných měř patří ztráta konceptuální preciznosti. U takovýchto výzkumů není zcela jasné, čí názory jsou brány v potaz, jaký typ korupce v jaké oblasti je vlastně měřen¹³. Dalším problémem je konstrukce škály. CPI má například formát desetistupňové škály s přesností na jedno desetinné místo, což vytváří iluzi přesnosti a objektivnosti, přestože je postavená převážně na ordinálních a subjektivních odhadech

¹⁰ Tak jako korupce v jižní Itálii byla tradičně záležitostí severní percepcie, tak je podle Sajó (1998: 38) korupce ve východní Evropě percepcí Západu.

¹¹ Překlad Š.F.

¹² Dále jen CPI.

¹³ Indexu CPI je například často vyčítáno, že klade neúměrný důraz na názory zahraničních byznysmenů a naopak do velké míry ignoruje široké vrstvy relevantních *stakeholderů*.

(Philp 2006: 49). Přestože se na index CPI a ostatní agregované míry snáší kritika ze všech stran, nakonec je velká část studentů korupce shledá nedocenitelnými.

Nezkreslená, tvrdá data je obtížné získat a často s sebou nesou otázku validity. Například četnost odsouzení svědčí spíše o schopnostech žalobců než o faktické výši korupce (Lambsdorff 2007: 2). Alternativou je tedy percepce korupce občany, názory na korupci expertů, pokusy o vyčíslení objemů úplatků, nebo právě agregované míry. Všechny tyto nástroje měření ale přináší sporné výsledky.

4.3 Korupce a percepce korupce

V akademickém diskurzu existuje shoda, že korupce a percepce korupce jsou dvě různé věci. Méně extenzivní shoda pak panuje o tom, jaký je mezi těmito dvěma koncepty vztah. Někteří autoři argumentují, že percepce korupce, obzvláště percepce expertů, je vhodným nástrojem k odhadnutí faktického korupčního stavu. Připomínají pak, že mezi percepcí korupce a faktickým stavem existuje nepřímý vztah a že na změnu stavu reaguje percepce se zpožděním¹⁴. Jiní autoři argumentují, že spojení mezi faktickým stavem korupce a percepcí korupce je jen velmi volné.

Toto tvrzení má několik důvodů. Prvním je, že konceptualizovat ‚faktický stav korupce‘ je poněkud nadlidský úkol, bereme-li v úvahu enormní rozsah diskuse o pojímání a definování korupce, která se v posledních několika dekádách odehrála. Pojímání korupce je kulturně specifické, takže lze obtížně dosáhnout všeobecné shody (Holmes 2006: 13). Dalším důvodem je, že ani členové dané společnosti nemusí být schopni korupční situaci objektivně zhodnotit. Zvláště když bereme v úvahu percepci (politické) korupce širší veřejnosti, můžeme se domnívat, že povědomí o stavu korupce není vytvářeno setkáním se s korupčními akty osobně, ale je vyjednáváno ve veřejném diskurzu a je moderováno médii na základě pokrytí různých korupčních kauz (EC 2011: 108). Percepce korupce reflektuje generalizovanou představu, spíše než individuální zkušenost (Miller 2006: 170). Můžeme předpokládat, že korupce *existuje*, když autority nebo velká část společnosti věří, že existuje (Holmes 2006: 30). Někteří výzkumníci, které Krastev (2004) pojmenovává jako percepcionalisty, argumentují, že mezi ‚faktickou‘ a vnímanou mírou korupce nemusí nutně být žádný přímý vztah. Společně

¹⁴ Takzvaný *perception lag* – distorze vnímání korupce v důsledku různých faktorů, komunikačních praktik a působení médií, v jejímž důsledku podle Andreeva (2008: 107) existuje značný časový odstup mezi zlepšením korupční situace a zaznamenáním zlepšení veřejností.

s tvrzením, že daná kultura, země či společnost trpí korupcí, se také musíme ptát: znamená to, že počet aktů korupce je vyšší? Že dosahuje vyšších míst? Že sociální náklady, které z korupce plynou, jsou vyšší? Že společnost je vůči korupci více (či méně) tolerantní? Nebo všechno dohromady? (Krastev 2004: 48-49). Úsudek, že korupce je na vzestupu je podle Krasteva především reflexí jejích sociálních funkcí (Ibid.: 52).

Proměny korupčního prostředí jsou tedy obtížně sledovatelné, a nemusí mít nutně přímý vliv na percepci korupce. Představy o korupci mohou být dokonce odděleny od dění jakékoliv povahy. Představy o korupci mohou reflektovat zažitě a konvenční představy až do té míry, že zcela opomenou reflektovat aktuální změny, obzvláště pozitivní, v povaze situace (Miller 2006: 168).

„Korupce“ a percepcie korupce jsou dvě různé věci. Zároveň platí, že měření a sledování korupce má vliv na percepci korupce právě tak jako má percepcie korupce dopady na výsledky měření (Grigorescu 2006). Na rozdíl od naprosté většiny sociálních problémů, u kterých akce jsou v podstatě vždy důležitější než slova, v případě korupce i pouhé mluvení o problému může mít tak hluboký dopad na politický vývoj, jako samotný problém korupce (Ibid.: 517). Obrazy korupce jsou fenoménem samy o sobě. Vztah mezi korupcí a vnímáním korupce lze popsat Thomasovým teorémem – pokud společnost definuje problém korupce jako extrémně vážný, stává se vážným ve svých důsledcích.

4.4 *Narativ korupce*

Pod pojmem percepcie korupce se tradičně míní jednoduše to, za jak velký problém respondenti korupci považují. Takovéto pojetí je pro naše účely nepřijatelně ploché. K tomu, abychom se mohli ptát po důvodech, pro které téma korupce dominuje veřejné diskusi, a abychom mohli mluvit o důsledcích, které mobilizace tohoto tématu má, je třeba přijmout plastičtější pojetí. Mohli bychom mluvit o obrazu korupce – tedy o povědomí o korupci, které je reprodukováno ve veřejném diskurzu. Nás ale zajímá především role, kterou obraz korupce hraje v kontextu liberální demokracie. Mluvme proto o narativu korupce.

Pod pojmem narativ korupce je myšlen způsob, jakým je ve veřejném diskurzu sociální konstrukce korupce jako fenoménu ukotvena ve vztahu k dalším jevům, sociálním

problémům a institucím. Když mluvíme o narativu korupce, ptáme se po tom, jaký má korupce význam, z čeho se rodí, s jakými jevy je spojována, jaké má důsledky a jak ji předcházet. Vyprávění o korupci jsou jakýmsi pojivem, které vnáší kauzální souvislosti do nekonečně složitého světa moderního člověka. Frič k tomuto konstatuje:

Korupční klima dokáže vzbuzovat dojem, že je všemocné. S poukazem na sílu korupčních norem lze srozumitelně vysvětlit jakoukoli neprůhlednou a spletitou situaci při styku veřejných činitelů se soukromou sférou. Vysvětlení chování veřejného činitele korupcí je vždy po ruce a je všem srozumitelné. Na otázku: „Proč by to dělal?“ lze téměř vždy odpovědět: „No proto, že ho podplatili!“ (Frič 1999: 81).

Takovéto užití korupce k vysvětlování dění je sice nepochybně rozšířené, zdá se ale, že užití korupce jako narativu je hlubší povahy. Matějů a Smith (2008: 21) například píší, že propojení pojmů korupce a nespravedlnosti je natolik úzké, že nám toho analýza vnímání korupce může hodně říct o vnímání sociální nespravedlnosti ve společnosti. Badatelská činnost by se měla podle něj zaměřovat méně na definování korupce a více na koncepční vztahy mezi korupcí a jinými politickými a sociálními jevy (Ibid.). To, jak se kategorie korupce používá, v sobě skrývá cenné informace o politických a sociálních ideálech naší společnosti.

Korupce dopomáhá vytvářet představu o hranici soukromého a veřejného, definuje co je silné a co je slabé, co je útočné a co je křehké, co je ohrožující a co je v ohrožení. Korupce, přes vyjadřování co je na společnosti špatně, také inherentně obsahuje obraz toho, jak by společnost měla fungovat ve smyslu sociálním, mocenském, morálním či dokonce estetickým¹⁵. Reprezentace má hlubší funkci než jen ohraničování jednoho z mnoha sociálních problémů, které zatěžují státní pokladnu¹⁶. Korupce je interpretačním nástrojem pro uchopení komplexních pochodů ve společenské organizaci pozdní modernity.

¹⁵ Pro pokrytí korupčních skandálů je charakteristické zvýrazňování formy komunikace mezi korupčními partnery. Šokující argot korupčníků se stal například centrem divadelní hry *Ivánku, kamaráde, můžeš mluvit?* Když *The Economist* referoval o korupčním skandálu Bém-Janoušek, neopomenul zdůraznit bizarní přezdívky, kterými se Bém s Janouškem častovali, a které asociují špinavost a spikleneckou familiárnost typickou pro korupční vztahy „kmotrů“. Veřejná správa by se naopak měla vyznačovat profesionalitou, důstojností a nestranností.

¹⁶ „Nároků na státní pokladnu je mnoho: staré čtvrti, školy, nemocnice, umělé ledviny“. Tento citát patří Jimu Hackerovi z komediálního britského seriálu *Jistě, pane ministře* (e14 – „Patron umění“). Jak ukáží v dalších kapitolách, na rozdíl od těchto příkladů je problém korupce nabit hlubokým politickým a morálním významem.

Nárůst znepokojení korupcí adresuje problém morální desintegrace. Slovo korupce je odvozeno z latinského slova „*corrumpere*“, což znamená zmařit, zkazit, podplácet (Velký soc. slovník in Macek 2002: 7). Podle Bassey a Ochulora lze sledovat etymologický původ k výrazu „*corrumpo*“, který doslova znamená rozklad, dezintegrace, ztráta hodnoty, bytí bezcenným a zkaženým (2010: 469). Diskurz korupce adresuje stav, ve kterém se chamtivost se stala nejvyšším imperativem a nyní rozežírání spravedlivé a pevné principy morálky, bez kterých společnost brzy zdegeneruje do Hobbesovského stavu *homo homini lupus est*.

Navzdory Fričovu tvrzení, že korupce je v běžné mluvě synonymem pro uplácení (Frič, Kabele 1999: 12) se můžeme domnívat, že význam pojmu korupce je širší. V anglickém jazyce označuje výraz *corruption* „nečestné nebo podvodné jednání těch, kteří jsou u moci, typicky zahrnující uplácení“ (Oxford Dictionaries 2012). Zároveň ale také označuje korupci „akci či důsledek způsobený někým či něčím morálně zpustlým“ a je archaickým výrazem pro rozklad a hnilobu. Korupce v tomto širším smyslu je například často skloňována v souvislosti se Shakespearovým dramatem Hamlet. V Hamletovi (co je nám známo) k žádnému uplácení nedochází. Korupce ve smyslu koroze morálního charakteru ale vystihuje například podlou lest Hamletova strýce Claudia, skrze kterou se dostal k moci, nebo Hamletův stav předstíraného šílenství, jež vede k narušení klidu královského dvora a eventuálně ke smrti Ofélie. Ani Češi dnes nepoužívají slovo korupce jako synonymum pro uplácení. Hlubší význam výrazu korupce ukazuje Matějů a Smith (2008: 22) na případě přeběhlých poslanců Snítileho, Melčáka a Pohanky. O kterých bylo běžně referováno jako o zkorumpovaných. V tomto případě lze „zkorumpovanost“ interpretovat jako porušení důvěry a loajality vůči straně a nízký morální kredit. Narativ korupce vytyčuje motivační aspekt jednání (touha po moci a zisku), ohraničuje prostor, ve kterém se korupce děje (primárně vysoká politika), a definuje důsledky „korupčního“ jednání pro společnost (fatální!) a pro korupčníky (zřídka kdy nějaké). Narativy korupce slouží k vysvětlení dění, a zároveň mají dramatickou hodnotu (Gupta 2005: 5).

4.5 Narativy o korupci

Narativy korupce, jakožto důležité způsoby vztahování se ke státu, vládě a dalším institucím již zaujali pozornost několika autorů. Autoři, kteří se zabývají narativy korupce často zdůrazňují problematičnost kauzálního přístupu ke zkoumání tohoto

fenoménu. Narativní přístup je výhodný v tom směru, že umožňuje vidět korupci jako námět příběhu, které jsou použity k interpretaci politické reality, ne jako daný stav způsobený jistou kombinací proměnných (Hsu 2001: 31). Nejen že příběhy pomáhají utřídit svět do formy smysluplného dění, ale také formují sociální jednání.

Gupta je přesvědčen, že je třeba vzít vážně vliv, jaký má korupce na lidovou imaginaci jakožto Durkheimovský ‚sociální fakt‘, z čehož plyne, že fenomén korupce nemůže být uchopen mimo nebo izolovaně od narativů korupce (2005: 6). Analyzování narativu korupce nám dává vhlédnout do způsobu, jakým si obyčejní lidé vytváří představu o akcích, které lze považovat za legitimní, a jakým způsobem jsou konstituována práva občana a subjektu ve vztahu ke státu a institucím. Gupta provedl výzkum narativů korupce v rurálních oblastech Indie. Podle Gupty se v Indii příběhy korupce staly centrálním módem, který umožňuje vesničanům a úředníkům představit si stát jako nadlokální a vícevrstvou organizaci. Gupta došel ke zjištění, že významnost narativů korupce vzrostla v souvislosti se změnou koncipování role státu vůči občanu. Tento nárůst souvisel s upozaděním represivní a organizační role státu a vstupu jeho rozvojové role do popředí. Indický stát tak paradoxně ztratil legitimitu skrze narativy korupce v momentě, kdy se ji pokusil nabýt rozšířením své sociálně-podpůrné a přerozdělovací role.

Carolyn L. Hsu zmapovala korupční diskurz v 90 letech v Číně. Také ona zkoumala korupci jako téma politických narativů. Tento přístup ji umožnil vidět korupci ne jako důsledek působení jisté kombinace proměnných, ale jako téma příběhů sloužících k interpretaci politické reality. Důležitost korupční rétoriky podle jejích zjištění narostla v kontextu ekonomických a ideologických proměn, které prodělala Čínská společnost v průběhu 90 let. Jedním aspektem byla traumatická sociální změna v důsledku obratu k principům tržní ekonomiky. Tento obrat přinesl kromě vidiny ekonomického rozvoje také inflaci, nezaměstnanost a do očí bijící nerovnosti. Zároveň se čínskému establishmentu nepodařilo poskytnout odpovídající politický narativ, který by nový systém ospravedlnil. Nejen že změna přinesla bohatství jedněch a chudobu druhých, ale především nenabídla způsob, jakým dát ekonomické redistribuci smysl. Zbytnění narativu korupce se odehrávalo na pozadí drastické ekonomické proměny a zároveň v kontextu srážky komunistické ideologie s alternativními filosofiemi. Politická opozice mobilizovala narativ korupce proti vládnoucí vrstvě jako diskurz exploatace, nespravedlnosti a ideologického i morálního úpadku. „Zatímco oficiální diskurz trval na

tom, že korupce je vzácný a izolovaný problém, opoziční příběh portrétoval korupci jako pronikavou a systémovou“ (Hsu 2001: 40¹⁷). Krizi se establishmentu podařilo zažehnat redefinicí role státu z ideologického a morálního vůdce na roli poskytovatele ekonomických příležitostí a sociální stability. Státu se podařilo získat kontrolu nad narativem korupce a jeho vztahu ke státní moci.

Autoři v souvislosti s narativy korupce zdůrazňují souvislost s kontextem ekonomických transformací a změny role státu ve vztahu k populaci. V obou případech narativ korupce vyvstal jako reakce na prudkou proliferaci sociálních nerovností a jistou arbitrárnost, která tento jev provázela. Jak Hsu ukazuje, vyvstání narativů korupce bylo důsledkem traumatické sociální změny způsobené reformou trhu a zároveň neschopností režimu vytvořit odpovídající politický narativ, který by vnesl do procesu smysl.

¹⁷ Překlad Š.F.

5. Korupce a legitimita

Korupce podkopává legitimitu demokracie. Jedná se o negativní jev v morálním slova smyslu, protože vede nejen k ekonomické neefektivitě ale také k sociální nespravedlnosti. Korupce napadá některé ze základních principů, na kterých demokracie stojí, zejména rovnost občanů ve vztahu k institucím a otevřenost rozhodovacího procesu společně se skládáním účtů (Heywood 1997: 419). Důsledky zkušenosti s korupcí na legitimitu režimu zkoumal Selingson (2002) v Latinské Americe a došel k závěru, že korupce vskutku erozi legitimacy režimu způsobuje. Obdobně našel Linde (2012) souvislost mezi percepcí korupce a legitimitou politického uspořádání v postkomunistických zemích.

Různí autoři se zamýšleli nad vztahem korupce a demokracie. Obzvlášť problematickou se ukázala být otázka, proč je politická korupce zdánlivě závažnější problém v rámci liberální demokracie, než u jiných typů establishmentu. Podle Heywooda (1997) to není to proto, že by politická korupce byla rozsáhlejším problémem v demokraciích, než v nedemokraciích. „Spíše se můžeme domnívat, že je to proto, že korupce způsobuje v demokraciích více škody: závažněji podkopává její základní principy (...)“ (Ibid.: 420). Krastev (2002) mluví o paradoxu korupce: v mnoha post-komunistických (nyní demokratických) zemích je korupce vnímána jako rozšířenější a vážnější problém než za dob reálného socialismu (I přesto, že korupce se pro toto období stala takřka synonymem). Korupce narušuje principy, kterými se demokracie zaštiťuje – tedy univerzalizmus a vládu práva. Legitimita systému se odvíjí od jeho schopnosti se těmto ideálům přiblížit.

Legitimita je podle Andreeva (2008: 105¹⁸) „lidová podpora pro politická rozhodnutí, instituce a osobnosti“. Lze ji dělit na vládu práva a konstitucionální vládu. Můžeme hovořit o obecné legitimitě systému, či specifické legitimitě politické linie. Dále můžeme hovořit o legitimitě věcné či procesní. Legitimita zahrnuje kapacitu systému ztělesnit a vytvořit důvěru, že stávající politické instituce jsou nejvhodnější pro společnost (Lipset in Andreev 2008: 105). Podle Granovettera (2007: 166) jsou soudy o legitimitě součástí širšího rámce, který lidé produkují ve všech známých společnostech. Jinými slovy, i nedemokratické režimy musí usilovat o lidovou podporu a uznání

¹⁸ Překlad Š.F.

legitimity. Demokracie disponuje systémem institucionalizovaných nástrojů, skrze které je legitimita vydobývána.

Legimititu je vhodné odlišit od procesu legitimace. Legimitita je cíleným výsledkem tohoto procesu, který lze rozdělit na vstupní a výstupní aspekt. Vstupní aspekt představuje struktury příležitostí. Struktury příležitostí zahrnují politické instituce, zákonné nástroje a formální i neformální praktiky, skrze které se občané účastní vládnutí a skrze které kontrolují jednání politických aktérů a institucí. Výstup představuje výslednou politiku, která by pro dosažení legitimacy měla reflektovat vstupní aspekt a produkovat výsledky ve formě legislativy a poskytování celého spektra statků a služeb.

Liberální demokracie čerpá svou legitimitu z principů universalismu a vlády práva. Koncept korupce je pak zakotven v předpokladu, že stát za normálních okolností na bázi univerzalizmu striktně operuje (Mungiu-Pippidi 2006: 87)¹⁹. Od demokraticky volených představitelů je v rámci moderních liberálně-demokratických režimů očekáván profesionální a nezájatý výkon funkce doprovázený skládáním účtů. Stát v rámci této koncepce vystupuje jako garant spravedlivého přerozdělování vzácných statků a správce rizik. Zatímco jak korupce, tak její antiteze – vláda práva – vychází z představy univerzalisticky fungujícího režimu, univerzalizmus je vhodné nahlížet jako jeden z pólů na škále universalismus - partikularismus. Partikularismus označuje organizaci společnosti, v rámci které chování státu vůči subjektu závisí na jeho statusu nebo pozici ve společnosti, a lidé ani neočekávají spravedlivé nakládání od státu. V partikularistických společnostech vládne kultura privilegií, která činí z nerovného přístupu přijímanou normu společnosti. (Mungiu-Pippidi 2006: 88). Je konceptuálně chybné předpokládat, že s postupem dějin se společnosti univerzalistickému zřízení nevyhnutelně blíží. Podle Bakker a Nordholt (2000: 11) se mechanismy, kterými dochází k narušení univerzalizmu, neomezují jen na národní prostor, ale jsou čím dál více závislé na globalizaci. Ustavují se nadnárodní korporace, vůči kterým mohou národní státy projevit jen omezenou svrchovanost. Stejně tak je s postupující privatizací narušována svrchovanost národního státu zdola a státy jsou univerzalistickým principům často neschopny dostát.

¹⁹ Jinými slovy, nemá smysl mluvit o korupci jako selhání povinnosti tam, kde žádná odpovědnost není pociťována (Granovetter 2007: 163-164).

Demokratická legitimita je obzvlášť problematickým tématem v mladých demokraciích, které čelí problémům vycházejícím z politických a ekonomických proměn, nachází se pod drobnohledem zahraničních i domácích pozorovatelů, a musí se vyrovnávat nároky svých občanů, kteří si skrze demokratické nástroje nárokují podíl na vládnutí. Přestože se v současné době drtivá většina světových establishmentů hlásí k demokracii, velká část z nich lze podle Andreeva (2008: 94) nazvat hybridními, tedy ležícími v „šedé zóně“ mezi autokracií a demokracií. Státy procházející transformací stojí před nesnadným úkolem vytvořit funkční politický *vstup* - tedy participační struktury, skrze které se občané mohou na vládě podílet – a zároveň musí vytvářet *výstup*, který by měl splnit očekávání populace, co se týče demokratických principů a lidských práv a odpovídající politické činnosti.

V situaci kdy se liberálně demokratický stát zaštiťuje principy univerzalizmu a vlády práva, ale zároveň není těmto ideálům schopen zcela dostát, vzniká nespokojenost veřejnosti s demokratickým procesem. Tato dis-satisfakce je ukotvena v neschopnosti státního zřízení zajistit politiku, která nezvýhodňuje některé skupiny oproti jiným, přesto že tak slibuje. Heywood (2007: 698) přikládá tento jev také „cyklům zpochybňování“ typickým pro Západní demokracie po konci studené války, ve kterých se odráží napětí mezi hodnotami a reálným jednáním.

Korupce je antitezí vlády práva. Korupce podkopává kompetenci, spravedlivost a vědomí o korupci narušuje demokratickou legitimitu moderního státu (Rose-Ackerman 2010: 126). Demokracie je nakonec delegováním důvěry. Korupce však podkopává důvěru, a situaci, kdy občané nemohou důvěřovat představitelům, které si zvolili, není podle Bakker a Nordholt konec demokracie v nedohlednu (2000: 11). Diskurz korupce se stává prostorem, ve kterém se vede vyjednávání o legitimitě systému. Narativy korupce zpochybňují legitimitu systému, a jeho schopnost dostát svému závazku, jímž je poskytovat bezpečí, rovné zacházení, spravedlivé životní šance a spravedlivou redistribuci vzácných zdrojů.

6. Korupce jako diskurz nerovnosti a sociální nespravedlnosti

V této kapitole se pokusím představit užitečnost nahlížení na narativ korupce jako na diskurz sociální nespravedlnosti. Tento náhled propojím s teoretizováním o vztahu vnímané korupce, sociální nerovnosti a důvěry. Jak již bylo řečeno, korupce je fenomén, který má hluboce negativní konotace. Korupce podkopává vládu práva, způsobuje erozi politické zodpovědnosti a narušuje veřejný zájem ve prospěch partikulárních zájmů korupčníků. „Populární diskurz týkající se korupce (ale není jen) diskurzem transparentnosti a dobrého vládnutí, je to diskurz adresující růst nerovnosti. To je důvodem, proč je protikorupční veřejný diskurz nejoblíbenějším diskurzem kritiky trhu a demokracie ve společnosti ve které trh a demokracie nemají alternativu“ (Krašev 2003: 67).

Každá společnost disponuje určitým souborem norem sociální spravedlnosti, které existují ve vztahu k legitimitě systému sociální stratifikace. Jednou ze zásadních funkcí režimu je zajistit, aby systém sociální stratifikace byl ve shodě s normami sociální spravedlnosti, a byl tedy vnímán jako spravedlivý a oprávněný. Vnímání korupce, jakožto narušení norem spravedlnosti, podle Michaela Smithe představuje klíčový faktor, který „zprostředkovává vztah mezi normami distributivní spravedlnosti a představami o sociální legitimitě, a hraje tak zásadní roli ve snižování legitimacy systému sociální stratifikace“ (2010: 439²⁰). Narativ korupce vyjadřuje rozpor, který existuje mezi přijímanými normami sociální spravedlnosti a vnímaným fungováním distribuce statusu a statků ve společnosti. Korupce zásadně narušuje představu rovného nakládání s občany a férového přerozdělování aktiv.

Postkomunistické země se obecně vyznačují nízkou tolerancí k sociálním nerovnostem. Přestože koeficient sociální nerovnosti (Gini) je například v ČR relativně nízký, velká část populace označuje sociální nerovnosti jako „velmi velké“, či „příliš velké“ (Matějů, Smith 2008: 24). Sociolog Petr Matějů k tomu říká:

²⁰ Překlad Š.F.

Dlouhotrvající přítomnost egalitářské komunistické ideologie a fungování nomenklaturního systému spojené s různými ekonomickými výhodami znamená, že země procházející transformací projeví nízkou toleranci nárůstu nerovností. (...) Skupiny, které věří, že životní šance v jejich skupině se snižují vůči ostatním skupinám či třídám to pravděpodobně budou vnímat jako důsledek sociální nespravedlnosti.

(1997 in Rothstein 2011: 160-161²¹).

Přestože meritokratické hodnoty představují dominantní ideologii v oblasti centrální a východní Evropy, a občané jsou ochotni tolerovat nárůst nerovnosti, režimy selhávají v zajištění toho, aby byl stratifikovaný řád společnosti přijímán jako spravedlivý (Smith 2010: 439). Legitimita distributivního systému se v ČR, ale i v jiných zemích CEE nachází v krizi. Obsahem této krize je, že přestože je v zásadě správné, aby někteří vlastnili větší podíl statků než jiní, současný systém distribuce statků a břemen není schopný zajistit, aby to byli ti, kteří si to zaslouží. „Ekonomické dopady systému sociální stratifikace nejsou vnímány jako důsledky neutrálních procesů trhu, ale jako způsobené rozsáhlou korupcí, pochybnými obchody a jinými formami vnímané nespravedlnosti“ (Smith 2010: 440²²).

Občané západních zemí podle Bo Rothstein (2011: 157) častěji věří, že úspěch pramení z vlastní iniciativy než lidé z postkomunistických zemí. Občané nových demokracií méně často věří, že mají rovné šance a jsou naopak přesvědčeni, že klientelistické a korupční vazby, či nepoctivost obecně, jsou základními faktory, díky kterým lidé bohatnou (Ibid.). Krize legitimacy systému distribuce je podpořena zkušeností transformace, která, jak v českém prostředí ukazuje například Altshuler (2001), je vnímána občany jako prostředek neoprávněného zbohatnutí mnoha. Tato krize zároveň nachází své vyjádření ve vnímaných korupčních praktikách politických a ekonomických elit²³.

²¹ Překlad Š.F.

²² Překlad Š.F.

²³ Tento postoj není ani unikátní, ani nerozumný. Řada ekonomů ukazuje, že zkušenost postkomunistických zemí – tedy pokus o bleskovou a radikální reformu – skutečně zásadně podkopala podmínky pro vládu práva. Efektivní governance a vláda práva byla narušena rozsáhlou politickou transformací právě ve chvíli, kdy ji bylo nejvíce zapotřebí. Privatizace pak probíhala za nedostatečné regulace a kontroly, což vedlo mimo jiné k rozsáhlým zpronevěrám a vzniku klientelistických vztahů napříč politickým a ekonomickým spektrem (Hamm 2012).

6.1 Korupce a formy spravedlnosti

Smith rozlišuje dva rozměry, ve kterých se korupce projevuje jako problém nespravedlnosti. Korupce způsobuje procedurální a distributivní nespravedlnost. Procedurální spravedlnost označuje imperativ, že pravidla a procedury by měly být nestranné a měly by být aplikovány na všechny bez rozdílu. Procedury musí vykazovat trvalost a nezaujatost a fungovat na principu férovosti a transparentnosti. Podle Rawlse pak jistá pravidla musí být ukotvena v základní struktuře systému sociální kooperace, čímž je zajištěno, že systém zůstává férový v delším časovém horizontu – že stejná pravidla spravedlnosti platí mezi generacemi. (Smith 2010: 441). Habermasův princip diskurzu pak říká, že nestrannost není dostatečnou podmínkou spravedlivé procedury. Podle Habermase je procedura spravedlivá tehdy, jestliže osoby, jichž se procedura týká, vstupují do procesu jako rovnocenní partneři a mají možnost – příležitost a schopnost – se podílet na tvorbě diskurzu (Ibid.).

Různí lidé a skupiny mají různé představy o procedurální spravedlnosti. Pokud ale přijmeme Habermasův princip diskurzu – jakési širší pojetí procesní spravedlnosti – pak je zřejmé, že nespravedlnost nepředstavuje jen uplácení, jakožto paradigmatická forma korupce, ale že za procedurální nespravedlnost lze považovat i například lobbying či jiné formy politického vlivu, které obcházejí delegování demokratické odpovědnosti skrze standardní participační struktury. Rovná participace v diskurzu vyžaduje rovnou schopnost signifikovat, tedy produkovat relevantní informace a vědění. Různé organizace, korporace a zájmové skupiny mají například vyšší schopnost produkovat expertní vědění než jednotlivci, čímž vzniká v rámci diskurzu hluboká asymetrie. Tato asymetrie se projevuje tím, že ačkoliv je jedním z principů demokracie rovný přístup k politickému vlivu, na praktické úrovni je politický vliv výsadou elit. Podle Linde (2012: 441) je vnímání procedurální spravedlnosti veřejností zásadní, ale často přehlíženou složkou k dosažení veřejné podpory a legitimacy režimu.

Distributivní spravedlnost se pak zaměřuje na výstup a důsledky systému sociální stratifikace. „Principy distributivní spravedlnosti jsou soupeřící normy určené k přerozdělování benefitů a břemen vyvstávajících ze socio-ekonomické aktivity“ (Smith 2010: 441²⁴). V kapitalistických společnostech se tradičně setkáváme se dvěma základní módy distributivní spravedlnosti: s egalitářským a meritokratickým principem.

²⁴ Překlad Š.F.

Egalitářský (nebo jinak také rovnostářský) princip se zabývá redistributivní spravedlností a říká, že zdroje by měly být přerozdělovány na základě potřeb a rovnosti, a tím by měly být kompenzovány případné výkyvy štěstěny. Meritokratický princip obhajuje alokaci statků přiměřenou individuálnímu výkonu či příspěvku. Tyto dva přístupy lze interpretovat jako rovnost ve výsledku a rovnost šancí (Matějů a Smith 2012: 68). Matějů a Smith (2012) a Smith (2010) dále upozorňují na to, že obzvláště v post-komunistických zemích se může vyskytovat cosi jako rozdvojené vědomí, kdy lidé stojí za oběma principy často i v situaci, kdy si protiřečí. Dochází však k postupné ‚krystalizaci‘ principů distributivní spravedlnosti, jež vede k polarizování těchto principů a je podle autorů svědectvím o konsolidaci systému stratifikace.

Korupce není jen jedním dalším principem sociální redistribuce, který by existoval paralelně s principem meritokracie, jež formuje základ tržní ekonomiky, a egalitářským principem, který je předpokladem sociálního státu. Korupce (jež je v očích občanů jedním z významných mechanismů životního úspěchu²⁵) podkopává platnost obou těchto principů a svou rozšířeností napovídá o nelegitimnosti systému sociální stratifikace. Vnímání nespravedlnosti pak hraje zásadní roli v de-legitimování samotného politického ustavení (Kluegel, Mason in Smith 2010: 439). Korupce jakožto diskurz nespravedlnosti umožňuje vztahování se k sociálním nerovnostem, které nejsou považovány za legitimní. Skrze narativ korupce je adresováno nezasloužené bohatnutí obecně. Zároveň narativ korupce vyjadřuje rozčarování nad mocenskou a informační nerovností, která se protíví principům procesní spravedlnosti. Mnozí autoři považují korupci za překážku v toleranci nerovností a ztotožnění se s meritokratickým principem. Tento vztah je ale obousměrný. Narůstající nerovnosti, jež jsou v mnoha případech vnímány jako nelegitimní, vedou k vyvstání narativu korupce jako kritiky fungování systému distribuce statků.

6.2 Korupce, nerovnost a nedůvěra

Občané postkomunistických zemí věří, že je správné, aby byly příležitosti a statky přerozdělovány na základě principu zásluhovosti (Matějů, Smith 2012)²⁶. Nejsou ale přesvědčeni, že stávající distribuční systém účinně zajišťuje spravedlivé přerozdělování.

²⁵ Většina Čechů věří, že elity získaly své bohatství a status „korupčními“ prostředky (Smith 2008: 19).

²⁶ Princip zásluhovosti se etabloval jako dominantní „ideologie“, zatímco egalitářský princip se posunuje do opozice (Matějů, Smith 2012: 81).

Věří naopak, že bohatí se stávají bohatými neférovými způsoby a na úkor ostatních. Garantem spravedlivého přerozdělování je stát, který je zodpovědný za nastavení pravidel a dohlíží na řešení sporů. Legitimita systému se odvíjí od toho, jak dobře je systém schopen této roli dostát. V případě, že lidé považují korupci za jednu ze základních strategií, skrze kterou lidé stoupají v systému společenské stratifikace, pak legitimita státu potažmo establishmentu trpí. Stejně tak platí, že pokud jsou občané přesvědčeni, že politická reprezentace dává přednost vlastnímu obohacení před veřejným zájmem, pak důvěra v systém a instituce a jeho obecná podpora pochopitelně dozná zhoršení, které se promítne na legitimitě systému a existujících mechanismů ekonomické distribuce (Smith 2010, Linde 2012).

Jaký je tedy vztah mezi důvěrou v legitimitu systému, korupcí a nerovností? Rozsáhlé korupční skandály vysokých vládních činitelů zcela zřejmě podkopávají důvěru v establishment a napovídají, že bohatství ekonomických a politických elit není důsledkem zásluh a poctivé práce. Důvěra v autority ale nemůže být vysvětlena pouze na základě samotné kvality systému reprezentativní demokracie (Rothstein 2004: 13). Smith (2010: 439) dodává, že subjektivní víra ve fungování tržního systému je právě tak důležitá pro hodnocení legitimacy systému, jako jeho objektivní charakteristiky. Vztah mezi legitimitou systému, korupcí a nerovností je komplexní a multidimenzionální.

O korupci se běžně referuje jako o nemoci, která pokoutně rozežírání systém, ale ve své neviditelnosti se projevuje jen sem a tam skrze své symptomy. Badescu a Uslaner (2004) přirovnávají korupci raději k prokletí. Korupce bagatelizuje pravidla férovosti a dává některým lidem výhody oproti jiným. Zkorumpované instituce vedou ke ztrátě důvěry lidí v instituce. Obzvláště v postkomunistických zemích vidí lidé korupci všude kolem sebe a ztrácí tak důvěru v ostatní a v systém (Ibid.). Raději než objektivní diagnóza, jež se projevuje skrze své symptomy, je korupce sebenaplňující se proroctví, které nejen že amplifikuje samo sebe, ale zároveň existuje ve vztahu ke generalizované důvěře v lidi obecně a důvěře ve spravedlivost systému.

6.2.1 Korupce a důvěra

Důvěra je podle Rose-Ackerman (2001: 526) spolehnutí se, ale ne jistota, že daná osoba či instituce bude jednat předpokládaným způsobem. Můžeme také mluvit o poctivosti, což je odpovědné jednání, které se řídí pravidly. Korupce je *nepoctivé* jednání, které

klame důvěru vloženou do zástupce veřejné funkce. Jedná se o zneužití veřejné funkce pro soukromý prospěch. Již jsme ustavili, že korupce podkopává důvěru. Stejně tak ale vidění světa optikou korupce produkuje nedůvěru vůči ostatním a veřejným institucím (Rothstein 2004: 21). Podle Uslanera (2004: 2) existuje reciproční vztah mezi důvěrou a korupcí, kauzalita ale směřuje spíše od nedůvěry ke korupci než opačně – „Kořeny korupce leží v kultuře nedůvěry“ (Ibid.: 11).

Koncept generalizované důvěry označuje obecnou důvěru v ostatní ve smyslu poctivosti, čestnosti a řízení se pravidly. Sociální neboli generalizovaná důvěra předpokládá nejen důvěru v lidi okolo sebe, ale v lidi obecně, v lidi, kteří jsou nějakým způsobem odlišní a kteří jsou jinak umístěni v systému sociální stratifikace. Robert Putnam a kol. (1993) propojil koncept sociální důvěry se sociálním kapitálem²⁷. Podle něj vysoký sociální kapitál, který je v jeho pohledu spojen především s členstvím v různých organizacích a dobrovolných sdruženích pozitivně působí na generalizovanou důvěru a na důvěru v instituce.

Badescu a Uslaner (2004) rozlišuje moralistickou a strategickou důvěru. Moralistická důvěra (jež se konceptuálně překrývá s generalizovanou důvěrou) je víra, že jiní lidé, kteří pocházejí z různých sociálních a kulturních zázemí tvoří „morální komunitu“. Takováto víra předpokládá společné pouto mezi vrstvami a etnickými štěpeními, a napovídá, že ostatním lze věřit. Oproti tomuto konceptu staví Uslaner strategickou či partikularistickou důvěru, která zakládá důvěru na sdílené zkušenosti raději než na sdílených hodnotách. Partikularistická důvěra je důvěra v „lidi jako já“. Rose-Ackerman dodává, že zatímco strategická důvěra je založena na závazku, povinnosti a zkušenosti, generalizovaná důvěra se zakládá na egalitářských hodnotách a společném poutu mezi lidmi. Generalizovaná důvěra spoléhá na morální závazek a empatii a není závislá na vztahu přímé reciprocity. Vzhledem k tomu, že skrze důvěru lze získat i ztratit, diskuze o poctivosti a důvěře musí být ukotvena v institucionálních strukturách (Rose-Ackerman 2001: 535). Pozitivními důsledky generalizované důvěry ve společnosti se zabývali mnozí. Ekonomové vidí důvěru v kontextu snižování transakčních nákladů,

²⁷ Podle Petra Matějů (2006: 495) existují dva stejně silné teoretické proudy pojmání sociálního kapitálu. První proud, který zastupuje například Bourdieu pojmá sociální kapitál jako individuální potenciál aktivovat a mobilizovat síť konexí založené na vzájemné důvěře a materiální a symbolické směně. Druhý proud, se kterým pracuje například Putnam, pojmá sociální kapitál spíše jako atribut společnosti jako celku, který je charakterizován provázaností individuí a kvalitou vazeb, jež umožňují lidem efektivně kooperovat. Sociální kapitál je založen na generalizované důvěře a představuje veřejný statek, který tvoří základ pro fungování důvěryhodných institucí a vlády práva.

zvyšování schopnosti kooperovat a nakonec dosahovat agregovaných benefitů (Svendsen 2003). Sociologové a politologové zdůrazňují dopad na lepší správu, vyšší ekonomický růst, spravedlivější a efektivnější redistribuci zdrojů a respekt občanů k právnímu systému (Uslaner 2005: 2). Pozitivní dopad generalizované důvěry ilustruje často citované vězňovo dilema.

Důvěra je zásadním předpokladem pro budování úspěšného demokratického zřízení. Ivo Možný v reflexi ke své knize Proč tak snadno vyzývá: buduj důvěru, respektive důvěřuj! (Možný 2009: 14-15). Důvěra je předpokladem fungování institucí reprezentativní demokracie, protože reprezentanti nemohou být dokonale kontrolováni. Elektorát musí svěřovat důvěru do rukou svých představitelů. Silné právní systémy závisí na důvěře; nemohou ji ale vytvářet (Badescu, Uslaner: 2004: 36). Panuje shoda, že demokracie sama o sobě nevede ke snižování míry korupce a zvyšování důvěry²⁸. Poškozená generalizované důvěry (nejen) v post-komunistických zemích představuje závažný problém (Matějů, Vitásková 2006). Rose-Ackerman (2001: 562) podotýká, že nedostatek důvěry může vést k začarovanému kruhu, jehož důsledkem bude nechut k politice obecně, a tím pádem ztráta demokratické legitimacy.

6.2.2 Korupce a nerovnost

Třetím vrcholem začarovaného trojúhelníku je nerovnost. Všechny postkomunistické země se společně s představením tržních principů zákonitě vyznačují nárůstem sociálních nerovností. Tento nárůst je pak přijímán se smíšenými pocity, zvláště těmi, kteří pociťují pokles ve struktuře sociální stratifikace. Nárůst sociálních nerovností v kombinaci s nízkou generalizovanou důvěrou a myriádou příkladů nespravedlnosti, tunelování, podvodů a uplácení tvoří výbušnou směs. Bo Rothstein (2011) mluví o pasti nerovnosti, nedůvěry a korupce, jež se podporují navzájem.

Vlivem růstu sociálních nerovností na nárůst korupce se zabýval You a Khagram (2005). You a Khagram argumentují, že nerovnost zvyšuje úroveň korupce skrze materiální a normativní mechanismy. S narůstající nerovností roste motivace bohatých chránit svá aktiva před daňovým a regulačním systémem. Narůstající motivace společně s dostatečným množstvím prostředků představuje pobídku k nestandardnímu ovlivňování politického procesu ať už formou lobbyingu, politických příspěvků či

²⁸ Alespoň ne v krátkodobé perspektivě.

přímého uplácení. Na druhé straně sociálního spektra mezi tím vzniká volání po radikálnější redistribuci statků, před kterým mají bohatí zájem se uchránit. Střední třída má zájem na regulaci bohatých, ale nedisponuje dostatečnými zdroji. Stále větší část populace se propadá do chudoby. V rámci vynalézání způsobů jak se s chudobou vyrovnat se častěji dostávají do styku s drobnou korupcí, což vede k přijetí korupce jako normy. Dochází tak k paradoxnímu nárůstu i snižování tolerance vůči korupci na různých úrovních²⁹. S nárůstem sociální nerovnosti také upadá solidarita mezi čím dál více vzdálenými vrstvami, jejichž životy se méně a méně prolínají. Důsledkem úpadku solidarity je nárůst nedůvěry, která vede k přesvědčení, že k tomu stát se bohatým a mocným je zapotřebí korupce, a že je toho nemožné dosáhnout poctivě. Toto přesvědčení vede k nárůstu percepce korupce a normalizaci korupce jako životní strategie zároveň. Obě strany sociálního spektra si začnou vyvíjet alternativní normativní systémy a stávající systém ekonomické distribuce ztrácí legitimitu. Přestože tento mechanismus je velmi schématický, může nám poskytnout představu o vzájemném působení nerovnosti a korupce.

Pokud do tohoto modelu přidáme sociální nedůvěru, pak můžeme konstatovat následující vztahy. Již jsme ustavili vztah korupce a nerovnosti, kdy korupce vede k nárůstu nerovnosti, protože ožebračuje chudé a obohacuje již bohaté, a nerovnost vede k nárůstu korupce jako strategie zvládnání. Korupce podkopává důvěru v establishment a ve spolehlivost a spravedlnost distribučního systému. Stát, který je vnímán jako zkorumpovaný, bude mít problém se zavedením univerzálních sociálních programů, neboť mu nebude důvěřováno, že je schopen zprostředkovat spravedlivou redistribuci. Skromná redistribuce vede k nárůstu nerovností. Takto lze charakterizovat past, kterou popisuje Rothstein (2011) a Uslaner (2009). Nejzásadnější vztah v tomto řetězu je ale tento: Narůstající nerovnosti společně s klesající generalizovanou důvěrou vedou k interpretaci světa skrze narativ korupce, a tím vedou ke ztrátě legitimacy režimu společně se sociálně stratifikačním systémem (Matějů a Smith 2008, Smith 2010).

Post-komunistické země se nacházejí v nepříjemné situaci. Transformace z komunistického zřízení k principu tržního kapitalismu podle mnohých odstartovala ekonomický růst a prosperitu. Zároveň ale znamenala prudký nárůst sociálních

²⁹ O tomto jevu referuje Frič a Kabele (1999: 23) jako o duální normativní struktuře. Jedna působí na symbolické rovině a druhá na rovině operativní. V situaci, kdy se začnou tyto dvě normativní struktury

nerovností, které lze ospravedlnit jen za předpokladu, že lze *důvěřovat* fungování principu meritokracie. Důvěra ve vládu práva a v instituce, které garantují spravedlivou redistribuci statků, však v postkomunistických zemích není samozřejmostí. Dědictví komunistické totality zanechalo odkaz ve formě vnímání autorit jako cizích, nepřátelských a nedůvěryhodných (Rose-Ackerman 2001: 562). Dočasný nárůst důvěry v elity v průběhu transformace doznal opět ochlazení společně se zhoršením ekonomické situace. Podle Rose-Ackerman lze vykládat opětovné vyvstání nedůvěry v ekonomické elity a nárůst vnímání korupce jako hlubokého problému nejen jako funkci ekonomických potíží, ale také jako kulturního dědictví v podobě poškozené úrovně generalizované důvěry a důvěry v instituce. Mezi korupcí (respektive vnímáním korupce) a nerovností existuje nepřímé spojení a to je zprostředkováno institucionální a generalizovanou (ne)důvěrou.

Diskurz korupce je diskurzem nespravedlnosti, nedůvěry a deziluze. „Postkomunistické společnosti jsou jednoduše posedlé korupcí“, píše Krastev (2004: 43³⁰). „Korupce je nejmocnějším politickým narativem transformačního období. (...) Korupce vysvětluje, proč chudí jsou chudí a bohatí jsou bohatí. Vinění korupce je pro postkomunistického občana jediným způsobem jak vyjádřit jeho zklamání současnými politickými elitami, jak truchlit nad skolem jeho představ o lepším životě z roku 1989, a jak odmítnout zodpovědnost za svou současnou situaci“ (Ibid.³¹). Bylo by však chybou označit korupci pouze za problém postkomunistických zemí. Naopak, mnozí autoři vidí narůstající konsternaci (politickou) korupcí jako hlubší symptom krize legitimace západních demokracií (Heywood 1997: 419). Absence důvěry v sociální organizaci, jež je spojována s postmoderní politikou strachu a rizika, je umocňována rozsáhlou politickou korupcí. Zvyšující se percepce politické korupce tedy může být nahlížena jako další manifestace současné krize národního státu (Ibid.).

radikálně lišit dochází k jakési společenské schizofrenii, jež způsobuje normativní zmatek a morální napětí.

³⁰ Překlad Š.F.

³¹ Překlad Š.F.

7. Korupce jako morální panika

Různí autoři na základě rozličných východisek upozorňují na to, že fenomén korupce má potenciál pro vyvolání morální paniky (Sajó 2003: 181 Sajó 2007: 2, TIC 2011: 40, Miller 2006: 170). Koncept morální paniky nám pomáhá nahlížet korupci jako problém ohrožující některé centrální hodnoty společnosti a směřuje naši pozornost k riziku jako k zásadnímu konceptu pozdní moderny. Znepokojení korupcí lze interpretovat jako vyjádření nejistoty ohledně schopnosti institucí regulovat rizika. Zároveň nám koncept morální paniky pomáhá docenit konflikt zájmů a ideologií, který vyvstání narativu korupce provází.

Na vyvstání narativu korupce (v českém kontextu obzvláště) lze nahlížet jako na morální paniku. Obsahem této paniky je, že instance zla pronikly i do těch nejvyšších míst a pokud něco neuděláme, hrozí strhnout naši společnost do propadliště dějin. Morální panika nabírá podoby morálního tažení, které je vyvoláno institucionální nejistotou (Thompson 1998: 2). Je reakcí na rozpad starých jistot, dezorientaci a tíseň prostupující společností. Morální panika je jedna z principiálních povrchových manifestací krize. (Hall a kol. 2006: 42). Typickým znakem morální paniky je, že krize systému je promítnuta na danou kategorii lidí, ze kterých se stává *folk devil* – lidový nepřítel. Autoři se ptou, zda zůstává ‚reálný‘ důvod sociální dezorganizace neadresován, či je skrze morální paniku adresován nepřímo. Jedná se o krizi společnosti obecnějšího charakteru, pro kterou se hledá vyjádření a je nalezeno v podobě kategorie lidí, jež se stávají principiální hrozbou pro veřejný pořádek a fungování společnosti. „Zveličené mediální reakce jsou mobilizovány zejména v dobách politických, ekonomických a kulturních krizí za účelem odvedení pozornosti veřejnosti od významnějších ekonomických a společenských problémů a získání alespoň zdánlivé podpory veřejnosti pro posílení sociální kontroly.“ [Půbalová 2010: 34]. Morální panika slouží nejen jako nástroj sociální kontroly, ale také jako proces, ve které jsou utvrzovány ideologické a morální hranice společnosti.

Teoretici morální paniky často operují s termínem ‚morální podnikatelé‘. Morální podnikatelé jsou jednotlivci a zájmové skupiny, které se ve veřejném prostoru pokouší prosadit svou perspektivu. V iniciačních fázích morální paniky se obvykle některé skupině morálních podnikatelů podaří ustavit primární definici situace. Primární definice situace je jakýsi hegemonní narativ, který vyjadřuje ohrožení morálního a

institucionálního pořádku danou skupinou, jevem či například rutinou – v našem případě korupcí. Dochází k mobilizaci veřejnosti, v rámci které je přijata primární definice situace, jež obsahuje označení problému a vymezení kauzálních souvislostí mezi jednáním veřejného nepřítele a okolním světem. Je ustaven diskurzivní rámec, ve kterém je problém adresován a ve kterém budou nadcházející případy interpretovány (Cricher 2006: 13). Primární definici je obtížné změnit. Jakmile je jednou ustavena, i protichůdné strany musí částečně respektovat její vymezení kauzality a oponovat jí v jejích vlastních termínech (Smyth 2005: 54).

Předmětem morální paniky je, že jemné morální předitivo společnosti se nachází v rozkladu. Jistoty, na které jsme se ještě včera mohli spolehnout, už dnes neplatí. Rychlost sociálních změn a narůstající sociální pluralismus vytváří potenciál pro konflikt hodnot a životních stylů mezi různými sociálními skupinami, které se mění v morální iniciativy k obraně a utvrzení hodnot jedněch proti hodnotám druhých (Thompson 1998: 11). Morální paniky tradičně adresují vnímaný morální úpadek nepřímou. Vina za úpadek morálních hodnot a tradic je dávána za vinu rozkladnému vlivu satanistů, gayů, komunistů, imigrantů a mnoha dalších. Veřejný nepřítel může ale nabírat i méně viditelné podoby a může být institucionálně ukotvený. Problém může představovat nejen zkažený člověk, ale také proces nebo rutina (Ungar 2001: 284). Častým tématem morálních panik se tak staly například drogy a klubová scéna nebo feministky a politická korektnost.

7.1 Koncept morální paniky

Koncept morální paniky doprovází čilá akademická diskuse od jeho vzniku v 70 letech 20. století až dodnes. Jedná se o analytický pojem, který je určen k popisu otřesů, k nimž dochází, když jistá skupina nebo kategorie lidí ve společnosti vyvstane jako ohrožení daného pořádku. Morální panika se zpravidla týká centrálních hodnot dané společnosti, které jsou v tomto vyjednávány a potvrzovány v tomto procesu. Nesmrtelně popsal morální paniku Stanley Cohen:

Společnosti jsou čas od času náchylné ke vzniku morálních panik. Stav, událost, osoba nebo skupina je definována jako hrozba společenským hodnotám a zájmům; její podoba je prezentována stylizovaným a stereotypickým způsobem v masových médiích; redaktoři, církevní

představitelé, politici a ostatní „řádně smýšlející“ lidé obsazují morální barikády; společensky akreditovaní experti stanovují diagnózy a řešení; jsou rozvinuty (a obvykle i uskutečněny) návrhy zvládnutí situace; problematizovaný jev poté mizí ze scény či se zhoršuje a stává se viditelnějším. Někdy je předmětem paniky jev nový, jindy se jedná o fenomén, který existuje již dlouho a najednou se dostává do středu veřejného zájmu. Někdy proběhnuvší panika pomine zcela bez následků a udržuje se jen ve folkloru a kolektivní paměti; jindy má vážnější a trvalejší dozvuky, může vyústit např. ve změnu legislativy či sociální politiky či dokonce proměnu způsobu, jakým na sebe společnost nahlíží [Cohen 2002: 1, přeložila B. P. in Půbalová 2010: 30].

Morální panika nabírá formy příběhu, který má začátek, průběh a konec (Cricher 2003: 140). Stejně tak jako tok událostí ovlivňuje podobu příběhu, kolem kterého se morální panika točí, tak jsou události interpretovány v kontextu tohoto narativu a tím dotvářeny. Nedá se tedy říct, že by dění zcela diktovalo zobrazování problému v médiích a ve veřejném diskurzu. Teoretici morální paniky kladou velký důraz na působení médií, která se sama účastní dotváření podoby morální paniky, a dávají prostor zainteresovaným stranám. Média mají zásadní vliv na formování veřejného mínění a dodávají příběhu, kolem kterého je morální panika vybudována na koherenci.

7.2 Narativ korupce jako symptom konfliktu ideologií a politických frakcí

Přestože by se mohlo zdát, že morální panika označuje obecné ohrožení vnímané rovnoměrně napříč společnostmi, můžeme se domnívat, že se jedná primárně o konflikt ideologií. Granovetter (2007) říká, že konflikt ideologií není sociálně náhodný. Ideologický konflikt reflektuje konflikt zájmů mezi sociálními skupinami a kopíruje třídní a statusovou stratifikaci (Ibid.: 165). Ideologie ‚čistého vládnutí‘ často vyvstává ze statusové nejistoty skupiny, která cítí ohrožení své pozice v systému sociální stratifikace. Mezi soupeřícími ideologickými frakcemi vyvstává bitva o ‚vlastnění‘ definice problému. Zástupci ohrožené skupiny vytahují do boje ve veřejné aréně za účelem přesvědčení veřejnosti o tom, že jejich verze je správným způsobem definování morálního jednání a morální prohnulosti. Jde o boj o ustavení *common-sense* ohledně

charakteru a podoby korupce – všeobecně přijímaného náhledu na daný problém, který se jeví jako zřejmý a přirozený a který je reprodukován v dialogu.

Je všeobecně přijímáno, že korupční skandál se institucionalizoval a že se stal běžnou součástí politického prostředí liberálních demokracií. Mnozí autoři poukazují na využívání korupce v politickém boji. Kožichová (2007) například popisuje instrumentální roli obvinění z korupce v politické krizi, jež provázela konec 1. Italské republiky. Vlna korupčních případů, jež vešla ve známost pod názvem Tangentopolis a vyvrcholila ‚Mani pulite‘ – Akcí čisté ruce byla podle Kožichové důsledkem narůstajícího pnutí mezi mocenskými frakcemi italské společnosti. Zásadní roli zde sehrála média, jež asistovala stále vlivnější soudní moci ve strategickém útoku na politickou vrstvu starého režimu. Italský případ je paradigmatickým příkladem ‚osedlání‘ fenoménu korupce v rámci politického boje. Itálie se tak stala svědkem hvězdné kariéry státního návladního Antonio Di Pietra, jenž založil vlastní politické působení na prestiži vydobyte v rámci protikorupčního tažení. Obdobně se ve Španělsku v rámci obdobného protikorupčního tažení zviditelnil vyšetřovatel Baltazar Garzon, přezdívaný ‚Super Garzon‘ médií (Heywood 1997: 418).

Vědomí, že ve společnosti existuje rozsáhlá korupce je poměrně běžné. Mezi pouhým povědomím o korupci k rozsáhlým rozhořčením korupcí je však zásadní rozdíl. Pujas (2002) studovala rozsáhlé korupční skandály v Itálii, Španělsku a Francii. Dochází k závěru, že erupce korupčních skandálů je důsledkem konfliktů legitimace tří zásadních prvků demokratické obce: reprezentace elektorátu, legality politického jednání a mobilizace veřejného mínění. Tyto tři arény jsou reprezentovány politiky, soudní mocí a médií (Ibid.: 149). Skandální epizody pramení z mobilizace a manipulace centrálních hodnot společnosti strategickými aktéry. Pujas navrhuje 4 zásadní podmínky, které k vyvstání skandálu vedou: zaprvé je přítomna všeobecná atmosféra nedůvěry ve vztahu k politice. Dále vyvstává napětí mezi sociálními a politickými hodnotami a postupně vede k rozpadu některých sociálních norem společně se změnou sociálního kontextu. Aby došlo k vypuknutí skandálu, musí také vzniknout konsensus ohledně porušení morálních standardů, jež vede k aktivnímu definování dění jako skandálního ve veřejném prostoru. Nakonec dochází k rozpadu základní rovnováhy, jež reguluje stávající politické vztahy (2002: 150).

Mezi skandálem a morální panikou je podle Tumber (2004) rozdíl v tom, že skandál může být stopován ke konkrétním osobám, zatímco morální panika se vyznačuje širším povědomím ohrožení. Morální panika a skandál jdou ruku v ruce. Skandál může vyvolat morální paniku a morální panika vyžaduje skandál. Oboje zajišťuje, že platnost konvenční morálky je v procesu utvrzena (Ibid.: 1146).

Korupční skandály jsou mocným nástrojem, který političtí aktéři rutinně využívají k delegitimaci svých oponentů. Autority často vyvolávají či přiživují morální paniku k vytěžení osobního prospěchu (Ungar 2001: 282). Přestože jsou si političtí aktéři vědomi, že korupční skandály poškozují celkovou důvěru v instituce, jedná se o lákavý způsob získání vlivu, který málokdo dokáže odmítnout. „Ve *spásajícím* průběhu morální paniky je největší obětí důvěra ve veřejné instituce“ (Ibid.: 284). Odkazem je narůstající deziluze elektorátu ve vztahu k politice středního proudu a politický prostor se otevírá populistickým a antisystémovým subjektům.

7.3 Narativ korupce v kontextu rizikové společnosti

Paralelně s konceptem morální paniky lze nahlížet korupci také optikou rizikové společnosti. V době pozdní modernity je člověk stále častěji konfrontován s riziky. Nukleární energie, globální oteplování, epidemie AIDS a další problémy ukládají člověku potřebu vyvažovat riziko, kterému se vystavuje. Ve světě člověka vysoké modernity nahradily jistotu ostrůvky vědění v moři nejistoty. Je to také svět, ve kterém se snaha o porozumění a kontrolu rizik stala naším hlavním úkolem (Ironstone-Catterall 2010: 1). Rizika, která moderního člověka ohrožují, jsou typická komplexní kauzalitou, obtížnou předvídatelností a možnou latencí. Vyznačují se také tím, že jsou neviditelná a že je potřeba expertního vědění k jejich odhalení.

Diskurzy morálního ohrožení a rizika se mohou prolínat. Společnost se za těchto podmínek také často ubírá k přesměrování nejistoty na snadněji identifikovatelné rizika – na kriminalitu. Diskurzy rizika a morality konvergují a stávají se ideálním prostorem pro vznik morálních panik. Morální panika je podle Hiera praktikou vytváření řádu typickou pro pozdní modernitu (2006: 316). Beck říká, že riziková společnost vykazuje imanentní tendenci přeměnit se ve „společnost obětních beránků“ (Beck 2011: 100). Na rozdíl od materiálního strádání, které je pocíťováno velmi konkrétně, vyžadují rizika k jejich dotvoření interpretaci. S narůstáním tísnivosti rizik roste také tendence rizika

bagatelizovat – tedy neutralizovat je interpretací³² – a promítat je na ‚předsunuté‘ sociální konflikty. „Právě neuchopitelnost hrozeb a pocit bezmocnosti napomáhají zároveň s růstem ohrožení *radikálním a fanatickým reakcím a politickým proudům*, které činí ze sociálních stereotypů a jim odpovídajících skupin hmatatelné ‚hromosvody‘ pro neviditelné hrozby, které se vymykají přímému jednání“ (Ibid. – uvozovky a kurziva v originále). Politická korupce představuje ideální směs rizika a obrazu morálního úpadku (který je spojen se sociálním stereotypem zkorumpovaného politika) pro vznik morální paniky.

Člověk vysoké modernity se musí potýkat se dvěma protikladnými fenomény. Na jednu je jediným způsobem dosažení ontologického pocitu jistoty důvěra, jakýsi krok k víře ve fungování institucí, v jejichž dosahu se nachází. Na druhou stranu je ale konfrontován s rizikem jakožto zásadním konceptem organizace sociálního světa (Giddens 1991: 3). Riziko je pak zprostředkováno skrze expertní vědění. Skrze tento paradoxní vztah se člověk vysoké modernity váže také k institucím parlamentní demokracie. Na jednu vkládá do institucí důvěru, vypisuje bílý šek ve víře, že ho nebude zneužito. Na druhou stranu ale vyžaduje pojistky a skládání účtů, na základě kterých kalkuluje riziko, jímž ho vládnoucí instituce zatěžují. „Riziková společnost začíná tam, kde selhávají společenské normativní systémy slibující jistotu vzhledem k nebezpečím vyvolaným danými rozhodnutími“ (Beck 2007: 41). Tento problém neustále vede k novému zamýšlení se nad institucionalizovanými strukturami, k reflexi jejich funkcí a užitečnosti. Hlavní problém vzniká v oblasti politického rozhodování. „Jsou to totiž právě strážci blahobytu, práva a pořádku, kteří současně upadají do trvalého podezření a jímž hrozí obžaloba za to, že vystavují svět nebezpečím, (...) a přitom je soustavně zlehčují“ (Ibid.: 42). Tento hluboký rozpor, který vzlíná z charakteru rizikové společnosti, nachází své lidové vyjádření ve slově korupce.

Rizika, kterými korupce ohrožuje společnost, jsou zásadní. Zkorumpovaný establishment znamená, že o občany není vhodně postaráno. Zkorumpovaný politik vydává občany napospas rizikům, která číhají všude kolem, a která není občan bez extenzivního množství expertního vědění schopen odhalovat. To, že politici vstupují do politiky za účelem sloužit lidu je navíc obzvlášť v kontextu postkomunistických zemí sporným předpokladem. Z výzkumu, který na přelomu tisíciletí provedl Miller a kol.

³² Neklid i uklidnění mohou mít podle Becka (2011: 100) tutéž příčinu, kterou je nepředstavitelnost rizik.

(2001) například vyplývá, že 80% populace³³ věří, že politiky zajímá hlavně vlastní prospěch a prospěch jejich přátel. Motiv chamtivost je v kontextu vysoké politiky evergreenem. Problém nezaslouženého zisku politiků je ale zastíněn problémem nedostatečné správy či dokonce produkce rizik, která padají v důsledku rozhodnutí politiků na společnost.

Nespravedlnost v distribuci rizik lze nahlížet jako paralelní s vnímáním nespravedlnosti v distribuci statků, o kterých byla řeč v předchozích kapitolách. Rizikové situace nejsou třídní situace, píše Ulrich Beck (2011: 52). Rizika nerespektují třídní rozdělení a jejich připisování se řídí jinou logikou. „Postiženost a nepostiženost nepolarizují tak jako majetek a ne-majetek“ (Ibid.). Rizika nemají žádný respekt před hranicemi skupin a s mnohými riziky jsou ve stejné míře konfrontováni všichni. Rizika tvoří nové sociální nerovnosti, které jsou v mnoha ohledech „demokratičtější“ než nouze a relativizují sociální rozdíly a hranice. Přesto Beck upozorňuje na to, že v mnoha ohledech se distribuce statků a rizik překrývá. Rizika mají bumerangový efekt a ani bohatí a mocní si před nimi nejsou jisti (Ibid.: 48). Vedlejší účinky ohrožují často i samotná centra produkce, v nichž mají svůj původ. Bohatí a mocní však disponují řadou strategií, jak se rizikům vyhnout, ať už jde o efektivnější identifikaci rizik, jež vyžaduje investici do specializovaného vědění, nebo možnost se z rizik vykoupit.

Rizika, se kterými se operuje v politické sféře, mají různou podobu. Od nových technologií, které podle některých hlasů balancují na pokraji katastrofy (těžba, výstavba elektráren a dálnic, škodliviny v potravinách), až po vyostřující se sociální nerovnosti. Finanční rizika, která plynou ze sub-optimálních politických rozhodnutí (státní dluh, arbitráže, předražené zakázky, ale také potřeba neutralizovat ekologická rizika, kterým nedokázali zabránit minulí politici – ať už proto, že si jich nebyli vědomi, či proto, že se je rozhodli ignorovat) se ve svém důsledku velmi konkrétně projevují v životech lidí. Riziko státního bankrotu, ztráty důvěry zahraničních investorů, ztráta dotací Evropské unie – to jsou jen některé z mnoha rizik, kterými nezodpovídající se systém zatěžuje občany. Identifikace rizik je v rámci vysoké modernity politickým aktem³⁴.

³³ 80% je zároveň hodnota naměřená v ČR a průměrná hodnota mezi postkomunistickými státy, které Miller a kolektiv zkoumali.

³⁴ Politická strana TOP09 vzbudila před volbami 2010 značný rozruch, když v rámci předvolební kampaně rozeslala domácnostem složenkou na uhrazení státního dluhu, která činila 121 000 korun na osobu. Důvodem tohoto kontroverzního kroku bylo upozornění voličů, že státní dluh je jejich dluh. Dříve neviděné riziko se tak materializovalo voličům v rukou.

Diskurz korupce jako rizika je vhodné nahlížet na pozadí systémové proměny politična, která se projevuje jednak decentralizací politické moci a prosazování a uplatňování občanských práv, a jednak choulostivým převrácením politiky a ne-politiky (Beck 2011: 306-11). Rizika se stávají motorem re-politizace a pojmy, místo a média politiky se mění. Zatímco se kapacita státu intervenovat do vědeckého a technologického rozvoje omezuje, podniková a vědecko-technická sféra získává nový politický a morální rozměr. Pro důsledky tohoto choulostivého obracení politiky a nepolitiky využívá Beck Habermasova pojmu „nová nepřehlednost“. Konsternace korupcí však stále vychází z normativně platného očekávání, že rozhodnutí, která mění společnost, by měla být koncentrována v institucích politického systému, čemuž tak podle Becka (Ibid.: 308) již není. „Politické instituce se stávají správkyněmi vývojového procesu, který neplánovaly ani neutvářely a za který musí nějakým způsobem nést odpovědnost. Rozhodnutí přijímaná ve vědě a ekonomice jsou na druhé straně nabita efektivním politickým obsahem, pro který nejsou příslušní aktéři nijak legitimováni“ (Beck 2011: 306).

Diskuse o korupci je meta-politická diskuse; je to diskuse o *riziku* neschopnosti efektivní správy *rizik*. Reaguje na hluboké zpochybnění předpokladu, že instituce zajišťují bezpečí. Parafrázujeme Becka:

Dynamika korupčního problému není jen důsledkem postupujícího rozkrádání státu; spíše vyvstává z faktů, že na jednu stranu instituce slibují kontrolu a selhávají v zajištění bezpečí a na druhou stranu, stejným způsobem, je exploatace normalizována a legalizována.

(Beck 1995 in Ungar 2001: 288)³⁵.

Můžeme se spolehnout, že za nás politici budou efektivně spravovat rizika? Je to v jejich silách? A je to v jejich zájmu? „Téměř každé rozhodnutí politických elit je vnímáno jako cosi, co odkudsi za scénou manipulují mocné ekonomické skupiny“, píše Pehe (2011). „Politici jsou v této optice viděni jako nesvéprávní, politické strany jako pouhé agentury pro obchodování s vlivem“ (Ibid.). Vyvstání narativu korupce adresuje fundamentální problém schopnosti institucí garantovat bezpečí. Tento problém je v rámci morální paniky zarámován jako selhání politiků, které je potřeba vyměnit a lépe střežit. Je to právě neuchopitelnost hrozeb, které rizikovou společnost prostupují, jež vede veřejnost k jejich spoutání kauzalitou narativu korupce. Narativ korupce je utvářen

³⁵ Dynamika ekologického problému není jen důsledkem postupující devastace přírody; spíše vyvstává z faktů, že na jednu stranu instituce slibují kontrolu a selhávají v zajištění bezpečí a na druhou stranu, stejným způsobem, je devastace normalizována a legalizována. (Beck in Ungar 2001: 288 – překlad Š.F.)

v interakci s médii, jež operují v intencích toho, co Altheide (1997) pojmenoval ‚problémovým rámcem‘. Problémové charakteristiky jsou součástí formátu organizovaného okolo narativu, jež začíná obecným závěrem: „něco je špatně“ a my víme co to je! (Ibid.: 654).

8. Závěr

Ve své práci jsem prozkoumával možnost nahlížet na korupci jako na narativ, jehož centralitu lze částečně vysvětlit jeho potenciálem zprostředkovávat vztahování se k vnímaným selháním systému, k neschopnosti systému garantovat sociální spravedlnost a bezpečí.

Korupce je komplexní fenomén, jehož studium je nesmírně náročné. Náročnost zkoumání korupce plyne především z toho, že není zcela zřejmé, co korupci konstituuje. Zatímco se výzkumníkům korupce rozplývá v rukou, veřejnost zdá se disponuje velmi ostrou představou o tom, co to korupce je, z čeho vychází a jaké má důsledky. Ve své práci jsem se pokusil nastínit vztah mezi ‚reálnou‘ korupcí a vnímáním korupce veřejností. Docházím k závěru, že obrazy korupce a protikorupční sentiment nemusí nutně vycházet primárně z ‚faktického stavu korupce‘, a že hrají důležitou roli ve vztahu k širšímu společenskému dění. Zatímco korupce je jev, který podkopává fungování demokratických principů, *vnímaná* korupce negativně působí na přesvědčení o legitimitě systému, který se těmito principy zaštiťuje. Na korupci navrhuji nahlížet jako na narativ, který negativně zprostředkovává vztahování se k legitimitě systému, a který nabízí způsob interpretace různých problémů společnosti.

Diskurz korupce není jen diskurzem transparentnosti a dobrého vládnutí. Je to také diskurz, který adresuje růst sociální nerovnosti. Narativ korupce je mobilizován ve veřejném diskurzu jako kritika neschopnosti systému distribuce statusu a statků zajistit sociální spravedlnost. Centralita narativu korupce vyvstává z prudkého nárůstu sociálních nerovností a zároveň nízké úrovně generalizované důvěry a rezervovaného vztahu k politickým a ekonomickým elitám. Narativ korupce vyjadřuje netoleranci k nárůstu nerovnosti, protože stav sociální stratifikace je vnímán jako nespravedlivý. Z těchto zjištění vyplývá, že fenomén korupce má významnou sociální dimenzi.

Na současnou fascinaci korupcí navrhuji nahlížet jako na morální paniku. Morální panika je fenomén, který nabírá podoby morálního tažení. V rámci morální paniky je reakcí na rozpad starých jistot a vnímané ohrožení, které je promítnuto na jistý sociální stereotyp. Problematické jevy ve společnosti jsou interpretovány jako důsledek působení *lidového nepřítele* (nějaké skupiny lidí, instituce či rutiny), proti kterému je hodno bojovat. Nahlížení korupčního diskurzu jako morální paniky nám umožňuje

identifikovat pozadí tohoto problému – vyjednávání morálních hranic společnosti, jež jde ruku v ruce s posuny v mocenské rovnováze – a směřuje naši pozornost k rizikovému rozměru narativu korupce. Fenomén morálních panik je spojen s povahou rizikové společnosti. Narativ korupce v tomto kontextu adresuje neschopnost institucí poskytovat ochranu před riziky. Jedním z nezanedbatelných rozměrů narativu korupce je interpretace neschopnosti politické reprezentace spravovat rizika, předcházet nespravedlnosti v systému distribuce rizik, a nakonec celkově efektivně reprezentovat zájmy občanů.

Nahlížení korupce jako narativu nás směřuje k fundamentální otázce podoby politiky v době pozdní modernity. Václav Bělohradský poukazuje na to, že v souvislosti s globální povahou rizikové společnosti, v rámci níž jednání jedněch uvaluje externalitu na druhé, se mnohá témata, dříve vnímána jako nepolitická, radikálně politizují. Tento proces je ale také provázen zvyšováním sociálních nákladů na racionální adresování politizovaných témat a legitimizaci kolektivní akce (Bělohradský 2009: 237-48). Na pozadí tohoto vývoje se vynořuje boj proti korupci jako morální kýč, který generuje naivní konsensus.

Protikorupční diskurz se vyznačuje anti-politickým ražením. Vláda práva není zobrazována jako stav, ve které jsou pravidla hry respektována a práva občana dodržována. Spíše je nahlížena jako soubor institucionálních nástrojů, které osvobodí občany od nedokonalostí demokratické politiky (Krastev 2004). Nedávný příklad úspěšného protikorupčního tažení v Gruzii (Kupatadze 2012) napovídá, že protikorupční politika/rétorika by se mohla stát (či snad již je) zásadní oblastí, ve kterém se vyhrává či ztrácí legitimita vládnoucího establishmentu. Nabízí se otázka, zda se boj proti korupci nestává svým druhem rituální legitimizace, který se opírá o ideje liberální demokracie spíše jako o ideologickou zástavu, než jako o soubor prakticky aplikovatelných hodnot. Jinými slovy: zdá se, že legitimita establishmentu má tendenci se stále více odvíjet od toho, jak spektakulárně dokáže instituce zatočit s korupčními mafiemi, a jiné otázky jsou odsunovány do pozadí. Boj za rovnost a spravedlnost se mění v boj proti korupčníkům a mizerům, ale ve své podstatě připouští a legitimizuje rozsáhlé formy nespravedlnosti. Narativ korupce je mobilizován proti systému, který v očích občanů připouští sociální nespravedlnost. Zároveň ale nekriticky utvrzuje

platnost ideologie, již se zaštiťuje – slovy Václava Havla: udržuje integritu světa zdání (1990: 31). Nelze než souhlasit s Beckem, že uzrála doba na vynalézání politiky.

9. Summary

In my thesis I have explored the possibility to approach political corruption as a narrative. The centrality of the narrative in the contemporary public discourse may be partially explained by its potential to mediate and articulate citizens' negative attitudes towards legitimacy of the system, which is interpreted as faulty in result of widespread political corruption. In fact, the corruption narrative seems to address incomparably wider range of problems and faults of the system than can be reasonably ascribed to the factual outcomes of corruption alone.

Political corruption is a complex phenomenon. The difficulties of understanding corruption stem to a large extent from the vagueness of the notion and its persistent reluctance to be bound by a definition, which would be analytically sound and would conform to lay concepts at the same time. Furthermore, the phenomenon of corruption cannot be grasped outside of its representations, which seem to have a life of their own. Perceptions of corruption, as many argue, are partially independent on the 'factual state of corruption'. Furthermore, corruption, as a politically and morally charged phenomenon, has a tendency to engage in negative relation with the system legitimacy.

In my thesis, I have identified several dimensions of the corruption narrative. It is being argued that the corruption narrative is a major factor that negatively mediates the relationship between norms of justice and beliefs about legitimacy of the system of social stratification. The corruption narrative addresses the state of affairs which doesn't conform to the norms of social justice. Regardless of whether the dominant ideology is egalitarian or meritocratic, the corruption narrative is being mobilised as a critique of the system of social stratification, which fails to establish itself as fair and just. The social critique, which constitutes a notable dimension of the corruption narrative, is assumed to be rooted in the vicious circle of low trust, corruption and inequality.

I propose to view the powerful corruption narrative as a centre of a moral panic. The concept of moral panics allows us to see the rising perception of corruption as a symptom of a wider crisis of order, which is being displaced on a folk devil – a corrupt official. The moral panic may be read as a conflict of ideologies. Apart from that, the

concept of moral panics directs our attention to the risk dimension of the corruption narrative. The corruption narrative rises from institutional insecurity, inability of the political representation to assess risks effectively and ultimately to steer the direction in which the society ventures.

10. Seznam použitých zkratk

CEE	„Central and Eastern Europe“. Tento termín se používá pro post-komunistické země střední a východní Evropy po pádu Železné opony. Používá se také označení SVE (Střední a východní Evropa).
CPI	Corruption Perception Index
ČR	Česká republika
EBRD	„European Bank for Reconstruction and Development“, jinak také Evropská banka pro obnovu a rozvoj.
EC	„European Commission“, jinak také Evropská komise.
EU	Evropská unie
GRECO	„The Group of States against Corruption“, jinak také Skupina států proti korupci. Jedná se o orgán Rady Evropy, který sdružuje členské státy za účelem implementace protikorupční politiky. V současnosti je členem GRECO celkem 40 států. Česká republika ke GRECO přistoupila v r. 2002.
IMF	„International Monetary Fund“, jinak také Mezinárodní měnový fond.
NGO	„Non-governmental organization“, jinak také nevládní organizace.
OECD	„Organisation for Economic Co-operation and Development“, jinak také Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.
OSI/OSF	Open Society Institute / Open Society Fund.
OSN	Organizace spojených národů.
TIC	Transparency International Česká republika.

11. Bibliografické citace

11.1 Monografie

- BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. (Z německého originálu) přeložil Otakar Vochoč. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2011. 431 s. ISBN 9788074190476.
- BECK, Ulrich. *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. (Z německého originálu) přeložil Břetislav Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2007. 273 s. ISBN 9788086429649.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. 2. vyd. (opr. a dopl.). Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 370 s. ISBN 9788074190070.
- BRUNER, Jerome S. *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University, 1986. 201 s. ISBN 0674003659.
- CRITCHER, Chas. *Moral panics and the media*. Buckingham ; Philadelphia : Open University Press, 2003. 329 s. ISBN: 0335209084.
- FARA, Patricia. *Science: A four thousand year history*. Philadelphia : Oxford University Press, 2009. 432 s. ISBN-13: 978-0199226894.
- GIDDENS, Anthony. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Standford: Standford University Press, 1991. 256 s. ISBN 0804719446.
- HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990. 64 s. ISBN 80-7106-005-4.
- HOLMES, Leslie. *Rotten states: Corruption, post-communism, and neoliberalism*. Durham, NC: Duke University Press, 2006. 440 s. ISBN: 978-0822337928.
- KRASTEV, Ivan. *Shifting obsessions: Three essays on the politics of anticorruption*. Budapest : Central European University Press, 2004. 118 s. ISBN: 978-963-9241-94-7.
- MILLER, William L., Åse B. GRØDELAND a Tatyana Y. KOSHECHKINA. *A culture of corruption? Coping with government in post-communist Europe*. Budapest: CEU Press, 2001. 180 s. ISBN: 9639116998.
- MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno...: některé rodinné důvody sametové revoluce : sociologický esej*. 3. vyd. Praha: SLON, 2009. 132 s. ISBN 9788074190131.
- POLKINGHORNE, Donald. *Narrative knowing and the human sciences*. Albany: State University of New York Press, 1988. 232 s. ISBN 0887066224.
- PUTNAM, Robert D., Robert LEONARDI, and Raffaella Y. NANETTI. *Making democracy work: Civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993. 258 s. ISBN: 978-0691037387.

ROTHSTEIN, Bo. *Quality of Government: Corruption, social trust and inequality in international perspective*. Chicago : University of Chicago Press, 2011. ISBN: 9780226729589.

SMYTH, Lisa. *Abortion and nation: The politics of reproduction in contemporary Ireland*. Aldershot : Ashgate, 2005. 187 s. ISBN: 978-0754635925.

THOMPSON, Kenneth. *Moral panics*. London; New York : Routledge, 1998. ISBN: 0415119774.

11.2 Příspěvky ve sbornících

BADESCU Gabriel a Eric M. USLANER. Trust, honesty and the legal norms in transition to democracy. In: KORNAI, Janos, Bo ROTHSTEIN a Susan ROSE-ACKERMAN (eds). *Creating social trust in post-socialist transition*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, s. 31-52. ISBN: 9781403935991.

BAKKER, Heleen E. Corruption and legitimacy: An institutional perspective. In: BAKKER, Heleen E. a Nico G. S. NORDHOLT (eds). *Corruption and Legitimacy*. Amsterdam : SISWO, 2000. s. 21-35. ISBN: 90-6706-140-9.

CRITCHER, Chas. Introduction: More questions than answers. In: CRITCHER, Chas (ed). *Critical readings: moral panics and the media*. Maidenhead; New York : Open University Press, 2006. s. 1-24. ISBN: 0335218083.

FRIČ, Pavol a Jiří KABELE. 1999. Korupce jako sociální fenomén. In: FRIČ, Pavol (ed). *Korupce na český způsob*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 1999, s. 9-47. ISBN: 8086103269.

FRIČ, Pavol. Korupční klima v ČR. In: FRIČ, Pavol (ed). *Korupce na český způsob*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 1999, s. 73-112. ISBN: 8086103269.

GRANOVETTER, Mark. The social construction of corruption. In: NEE, Victor a Richard SWEDBERG (eds). *On Capitalism*. Stanford, California : Stanford University Press, 2007. s. 152-172. ISBN: 9780804756655.

HALL, S., CRITCHER, C., JEFFERSON, T., CLARKE, J., ROBERTS, B. The changing shape of 'panics'. In: CRITCHER, Chas (ed). *Critical readings: moral panics and the media*. Maidenhead; New York : Open University Press, 2006. s. 41-50. ISBN: 0335218083.

HIER, Sean. Risks and panic in late modernity: Implications of the converging sites of social anxiety. In: CRITCHER, Chas (ed). *Critical readings: moral panics and the media*. Maidenhead; New York : Open University Press, 2006. s. 305-318. ISBN: 0335218083. Poznámka: Původně vydáno v roce 2003 v The British Journal of Sociology.

HODDES, Robin. Preface. In: SAMPFORD, C. (ed). *Measuring corruption*. Aldershot, England: Ashgate, 2006, s. xiii-xiv. ISBN 978-0-7546-8030-7.

KRASTEV, Ivan. The corruption paradox: Why post-communism is/looks more corrupt than communism. In: RANDEIRA, Shalini, Elisio MACAMO, Ivan KRASTEV

- a Yehuda ELKANA (eds). *Unravelling Ties: From Social Cohesion to New Practices of Connectedness*. Campus Verlag, 2002. ISBN: 978-3593368467.
- MILLER, William L. Perception, experience and lies: What measures corruption and what do corruption measures measure?. In: SAMPFORD, Charles J. G. (ed). *Measuring corruption*. Aldershot, England: Ashgate, 2006, s. 164-185. (ebook) eISBN 978-0-7546-8030-7.
- PHILP, Michael. Corruption definition and measurement. In: SAMPFORD, Charles J. G. (ed). *Measuring corruption*. Aldershot, England: Ashgate, c2006, s. 45-56. ISBN 978-0-7546-8030-7
- PUJAS, Veronique. Explaining the wave of scandal: The exposure of corruption in Italy, France and Spain. In: *Political journalism: New challenges, new practices*. KUHN, Raymond a Erik NEVEU (eds). London ; New York : Routledge, 2002. s. 149-65. ISBN: 9780203167564.
- ROTHSTEIN, Bo. Social trust and honesty in government: A causal mechanisms approach. In: KORNAI, Janos, Bo ROTHSTEIN a Susan ROSE-ACKERMAN (eds). *Creating social trust in post-socialist transition*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, s. 13-30. ISBN: 9781403935991.
- SMITH Michael a Petr MATĚJŮ. Korupce jako nespravedlnost: Porozumění české korupci prostřednictvím sociálních šetření. In: SMITH, Michael a kolektiv. *Vnímání a realita korupce v České republice: nové výzkumy, metody a postupy*. Praha : ISEA - Institut pro sociální a ekonomické analýzy, 2008. s. 19-39. ISBN: 978-80-903316-4-8.
- SOMMERS, Margaret R. and Gloria D. GIBSON. Reclaiming the epistemological "Other": Narrative and the social constitution of identity. In: CALHOUN, Craig (ed). *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 37-99. ISBN: 978-1557864734
- USLANER Eric M. Trust and Corruption. In: LAMBSDORFF, Johann, Markus TAUBE a Matthias SCHRAMM (eds). *The new institutional economics of corruption*. London: Routledge, 2005, s. 76-93 ISBN: 0415406935.

11.3 Příspěvky v odborných časopisech

- ALTHEIDE, David L. The news media, the problem frame, and the production of fear. *The Sociological Quarterly*. 1997, roč. 38, č. 4, s. 647-668. ISSN: 0038-0253. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4121084>.
- ALTSHULER, David S. Tunneling towards capitalism in the Czech Republic. *Ethnography*. 2001, roč. 2., s. 115. ISSN: 1741-2714. doi: 10.1177/14661380122230858.
- ANDREEV, Svetlozar A. Corruption, legitimacy and the quality of democracy in Central and Eastern Europe and Latin America. *Review of Sociology*. 2008, roč. 14, č. 2, s. 93–115. ISSN: 1588-2845. doi: 10.1556/RevSoc.14.2008.2.4.

- APEL, Hillary. Corruption and the collapse of the Czech transitional miracle. *East European Politics & Societies*. 2001, roč. 15, s. 528-553, ISSN: 1533-8371. doi:10.1177/0888325401015003003
- BASSEY, Edet P. a Chinenye L. OCHULOR. Analysis of corruption from the ethical and moral perspectives. *European Journal of Scientific Research*. 2010, roč. 44, č.3, s. 466-476. ISSN: 1450-216X. Dostupé z: http://www.eurojournals.com/ejsr_44_3_09.pdf.
- CAMPUS, Donatella. Mediatization and personalization of politics in Italy and France: the cases of Berlusconi and Sarkozy. *The International Journal of Press/Politics*. 2010, roč. 15, č. 2, s. 219-235. ISSN: 1940-1620. doi: 10.1177/1940161209358762.
- EWICK, Patricia a Susan S. SILBEY. Subversive stories and hegemonic tales: Toward a sociology of narrative. *Law and Society Review*. 1995, roč. 29, č. 2, s. 197-226. ISSN: 0023-9216. doi: 10.2307/3054010.
- GRIGORESCU, Alexandru. The corruption eruption in East-central Europe: The increased salience of corruption and the role of intergovernmental organizations. *East European Politics and Societies*. 2006, roč. 20, č. 3, s. 516-549. ISSN 1533-8371. doi: 10.1177/0888325405276655.
- GUPTA, Akhil. Narratives of corruption: Anthropological and fictional accounts of the Indian state. *Ethnography*. 2005, roč. 6, č. 1, s. 5-34. ISSN: 1741-2714. doi: 10.1177/1466138105055663.
- HAMM, Patrick, Lawrence P. KING and David STUCKLER. Mass privatization, state capacity, and economic growth in post-communist countries. *American Sociological Review*. 2012, roč. 77, č. 2, s. 295. ISSN: 1939-8271. doi: 10.1177/0003122412441354.
- HAVELKA, Miloš. „Nepolitická politika“: kontexty a tradice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 1998, roč. 34, č. 4, s. 455-466. ISSN: 0038-0288. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/74-sociologicky-casopis-4-1998/1314>.
- HENSHAV, Shaul R. Political narratives and political reality. *International Political Science Review*. 2006, roč. 27, č. 3, s. 245-262. ISSN: 1460-373X. doi: 10.1177/0192512106064474.
- HEYWOOD, Paul. Corruption in contemporary Spain. *PS: Political Science & Politics*. 2007, roč. 40, s. 695-699. ISSN: 1537-5935. doi: 10.1017/S1049096507071119.
- HEYWOOD, Paul. Political corruption: Problems and perspectives. *Political Studies*. 1997, roč. 45, s. 417-435. ISSN: 1467-9248. Dostupné z: http://ebour.com.ar/pdfs/Political_corruption.pdf.
- HSU, Carolyn L. Political narratives and the production of legitimacy: The Case of Corruption in Post-Mao China. *Qualitative Sociology*. 2001, roč. 24, č. 1. ISSN: 1573-7837. doi: 10.1023/A:1026691329912.

- KHAGRAM, Sanjeev a Jong-sung YOU. A comparative study of inequality and corruption. *American Sociological Review*. 2005, roč. 70, č. 1, s. 136-157. ISSN: 1939-8271. doi: 10.1177/000312240507000107.
- KUPATADZE, Alexander. Explaining Georgia's anti-corruption drive. *European Security*. 2012, roč. 21, č. 1, s. 16-36. ISSN: 1746-1545. doi: 10.1080/09662839.2012.656597.
- LANGER, Ana I. The Politicization of Private Persona: Exceptional Leaders or the New Rule? The Case of the United Kingdom and the Blair Effect. *The International Journal of Press/Politics*. 2010, roč. 15 č. 1, s. 60-76. ISSN: 1940-1620. doi: 10.1177/1940161209351003.
- LEDENEVA, Alena. Corruption in postcommunist societies in Europe: A re-examination. *Perspectives on European Politics and Society*. 2009, roč. 10, č. 1, s. 69–86. ISSN: 1568-0258. doi: 10.1080/15705850802700017.
- LINDE, Jonas. Why feed the hand that bites you? Perceptions of procedural fairness and system support in post-communist democracies. *European Journal of Political Research*. 2012, roč. 51, s. 410–434. ISSN: 1475-6765. doi: 10.1111/j.1475-6765.2011.02005.x.
- MAINES, David R. Narrative's moment and sociology's phenomena: Toward a narrative sociology. *The Sociological Quarterly*. 1993, roč. 34, č. 1, s. 17-38. ISSN: 0038-0253. doi: 10.1111/j.1533-8525.1993.tb00128.x.
- MATĚJŮ, Petr a Anna VITÁSKOVÁ. Interpersonal trust and mutually beneficial exchanges: Measuring social capital for comparative analyses. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2006, roč. 42, č. 3, s. 493–516. ISSN: 0038-0288. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/95e9883d881d8ebf1eccde833d31082f84bd13f5_595_03mateju39.pdf.
- MATĚJŮ, Petr. Kontinuita a změna přesvědčení o distributivní spravedlnosti v České republice v letech 1991 až 2009. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2012, roč. 48, č. 1, s. 65–84. ISSN: 0038-0288. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/3ba3da14538afe9eb2b2aeaa61bd518bd567930d_Kontinuita%20a%20zmena%20presvedceni.pdf.
- MUNGIU-PIPPIDI, Alina. Corruption: Diagnosis and treatment. *Journal of Democracy*. 2006, roč. 17, č. 3, s. 86–99. ISSN: 1086-3214. doi: 10.1353/jod.2006.0050.
- REED, John S. On Narrative and Sociology. *Social Forces*. 1989, roč. 68 č. 1, s. 1-14. ISSN: 1534-7605 doi: 10.1093/sf/68.1.1.
- ROSE-ACKERMAN, Susan. Corruption: Greed, culture and the state. *The Yale Law Journal Online* 125. 2010, s. 125-140. ISSN: 0044-0094. Dostupné z: <http://yalelawjournal.org/2010/11/10/rose-ackerman.html>.
- ROSE-ACKERMAN, Susan. Trust, honesty, and corruption: Reflection on the state-building process. *European Journal of Sociology*, 2001, roč. 42, s. 526-570. ISSN: 0003-9756. doi: 10.1017/S0003975601001084.

- SAJÓ, Andras. Corruption, clientelism, and the future of the constitutional state in Eastern Europe. *East European Constitutional Review*. 1998, roč. 7, č. 2, s. 37-46. ISSN: 1075-8402. Dostupné z: <http://www1.law.nyu.edu/eecr/vol7num2/special/special.html>.
- SAJÓ, Andras. From corruption to extortion: Conceptualization of post-communist corruption. *Crime, Law & Social Change*. 2003, roč. 40, s. 171–194. ISSN: 0925-4994. doi: 10.1023/A:1025736621543.
- SANDHOLTZ, Wayne a Rein TAAGEPERA. Corruption, culture, and communism. *International Review of Sociology*. 2005, roč. 15, č. 1, s. 109-131. ISSN: 1489-9273. doi: 10.1080/03906700500038678.
- SELINGSON, Mitchell. The impact of corruption on regime legitimacy: A comparative study of four Latin American countries. *The Journal of Politics*. 2002, roč. 64, č. 2, s. 408–433. ISSN: 1468-2508 doi: 10.1111/1468-2508.00132.
- SMITH, Michael a Petr MATEJŮ. Kontinuita a změna přesvědčení o distributivní spravedlnosti v České republice v letech 1991 až 2009. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2012, roč. 48, č. 1, s. 65–84. ISSN: 0038-0288. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/122-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2012/2198>.
- SMITH, Michael. Perceived corruption, distributive justice, and the legitimacy of the system of social stratification in the Czech Republic. *Communist and Post-Communist Studies*. 2010, roč. 43 s. 439–451. ISSN: 0967-067X. doi: 10.1016/j.postcomstud.2010.10.005.
- TUMBER, Howard a Silvio WAISBORD. Political scandals and media across democracies, Volume II. *American Behavioral Scientist*. 2004, roč. 47, č. 9. ISSN: 1143 1152. doi: 10.1177/0002764203262340.
- UNGAR, Sheldon. Moral panic versus the risk society: The implications of the changing sites of social anxiety. *The British Journal of Sociology*. 2001, roč. 52, č. 2, s. 271–291. ISSN: 1468-4446. doi: 10.1080/00071310120044980.

11.4 Jiné

- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Korupce jako filozofický problém*. (přednáška). ProAlt : Městská knihovna Praha, 21. 4. 2011. Záznam dostupný z: <http://media.bloguje.cz/890778-korupce-jako-filosoficky-problem.php>
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Postsekulární společnost II aneb Čtyři formy chaosu*. 2010. multiweb.cz/hawkmoon/ [online]. Citováno dne: 8. 5. 2012. Dostupné z: http://www.multiweb.cz/hawkmoon/postsekularni_spolecnost_ii.htm
- EC (EUROPEAN COMMISSION). *Special eurobarometer 374: Corruption*. Zpracováno TNS Opinion & Social na žádost Directorate-General Home Affairs. 2012. 153 s. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_374_en.pdf

- HELLMAN, Joel S., Geraint JONES a Daniel KAUFMANN. Seize the state, seize the day: State capture, corruption, and influence in transition. World Bank Policy Research Working Paper 2444. Washington DC: World Bank, 2000. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=240555>
- HESSEL, Stephane. *Indignez-vous! – Rozhořčete se!*. 2011. Přeložil Daniel K., Štěpán S. Imcmedia.cz [online]. Citováno dne: 8. 5. 2012. Dostupné z: <http://imcmedia.cz/?p=1963>
- IRONSTONE, Penelope. The Stakes of Anxiety: Untamed chance in the “Risk Society”. Wilfrid Laurier University, 2010. penelopeironstone.com [online]. citováno: 13. 5. 2012. Dostupné z: <http://www.penelopeironstone.com/400UntamedChance.pdf>
- KNACK, Stephen. Measuring corruption in Eastern Europe and Central Asia: A critique of the cross-country indicators. World Bank Policy Research Working Paper 3968. Washington DC: World Bank, 2006. Dostupné z: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2006/07/13/000016406_20060713140304/Rendered/PDF/wps3968.pdf
- LAMBSDORFF, Johann G. The methodology of the Corruption Perceptions Index 2007. London : Transparency International, 2007. Dostupné z <http://www.transparency.org/content/download/23965/358196>
- MINISTERSTVO VNITRA ČR. *Strategie vlády v boji proti korupci na období let 2011 a 2012*. Ve znění usnesení vlády ze dne: 5. ledna 2011 č. 1; 19. ledna 2011 č. 65; 18. května 2011 č. 370; 16. listopadu 2011 č. 837. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-vlady-v-boji-proti-korupci-na-obdobi-let-2011-a-2012-pdf.aspx>
- OSI. Monitoring procesu vstupu do EU: Korupce a protikorupční politika. Open Society Institute, 2002. s. 125. Dostupné z: http://www.soros.org/resources/articles_publications/publications/euaccesscorruption_20020601/euaccesscorruptionczechtrans_20020601.pdf
- OXFORD DICTIONARIES. *Corruption*. oxforddictionaries.com [Online]. Oxford University Press, 2012. Citováno dne 12. 5. 2012. Dostupné z: <http://english.oxforddictionaries.com/definition/corruption>.
- PEHE, Jiří. Korupce versus politika. Pehe.cz [online]. Vydáno v deníku Právo 30. 4. 2011. Citováno dne: 8. 5. 2012. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik/korupce-versus-politika/>
- PEHE, Jiří. Tekutý hněv. Deník Referendum 2012 [Online]. Datum publikování: 20. 03. 2012. Citováno dne 8. 5. 2012. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/12819-tekuty-hnev>
- SAJO, Andras. Understanding post-communist corruption. Příspěvek ke konferenci: Public Integrity and Anticorruption in the Public Service. 29-30. května 2007 v Bukurešti. Organizováno National Agency of Civil Servants (NACS) and SIGMA-OECD. Dostupné z: <http://www.oecd.org/dataoecd/18/49/39303242.pdf>

- SHAH, Anwar a Theresa THOMPSON. Transparency International's Corruption Perceptions Index: Whose perceptions are they anyway?. Discussion Draft. Revidováno 2005. Všechno Vienna Institute Dostupné z: http://www.jvi.org/uploads/tx_abaeasydownloads/1.7%20Shah_Thompson_Transparency%20international%20CPI_whose%20perceptions%20are%20they%20anyway.pdf
- SVENDSEN, Gert T. Social capital, corruption and economic growth: Eastern and Western Europe. Department of Economics Aarhus School of Business – Working paper 03-21. ISSN 1397-4831. Dostupné z: http://www.hha.dk/nat/wper/03-21_gts.pdf.
- TIC. Studie národní integrity. Praha : Transparency International – Česká republika, 2011. 251 s. Dostupné z: http://www.transparency.cz/doc/TIC_Studie_narodni_integrity_www.pdf
- USLANER, Eric M. Corruption and the inequality trap. Příspěvek ke konferenci: Institutions, Behavior, and the Escape from Persistent Poverty, 16-17. listopad 2009, Cornell University, Ithaca, NY. Dostupné z: http://umd.academia.edu/EricUslaner/Papers/118896/Corruption_and_the_Inequality_Trap
- WORLD BANK. Measuring corruption: Myths and realities. 2006. (KAUFMANN Daniel, Aart KRAAY, and Massimo MASTRUZZI). In: *Global Corruption Report 2007*, Transparency International. s. 318-323. Dostupné z: <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corecourse2007/Myths.pdf>

11.5 Kvalifikační práce

- KOŽICHOVÁ, Tereza. *Konec první italské republiky: útek před řešením systémových anomálií*. Praha, 2007. Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut politologických studií. Katedra politologie. 136 s. Vedoucí práce Václav Bělohradský.
- MACEK, Pavel. *Korupce*. Praha, 2002. Univerzita Karlova. Univerzita Karlova. Filosofická fakulta. Katedra sociologie. 65 s. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc.
- PŮBALOVÁ, Božena. *Pravicový extremismus v ČR optikou morální paniky*. Praha, 2011. Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut sociologických studií. Katedra sociologie. 169 s. Vedoucí práce Milan Tuček. Dostupné z: http://digitool.is.cuni.cz/R/-?func=dbin-jump-full&object_id=676270&silos_library=GEN01